

Одилжон Салоҳиддинов

**ЎҒИЛ
ФАРЗАНДЛАР
УЧУН**

Андижон 2012 й.

ОДИЛЖОН САЛОҲИДДИНОВ
Тиббиёт фанлари доктори, профессор.

ОДИЛЖОН САЛОҲИДДИНОВ

**ЎҒИЛ ФАРЗАНДЛАР
УЧУН**

Анджон 2012й

Такризчи:

Андижон Давлат тиббиёт
институтининг I-УАШТ
кафедраси мудир, тиббиёт
фанлари доктори, профессор
З.С.Салоҳиддинов

*Рисолада муаллифнинг “Умр” деб аталмиш ҳаёт
сабоқларидан ўғил фарзандларга йўллаган ўғитлари ўрин
олган.*

Рисоладан ёш ота-оналар, мактаб, коллеж, академик лицей,
институт педагог ва ўқувчи-талабалари унумли
фойдаланишлари мумкин.

Андижон, 2012 йил

СЎЗ БОШИ

Ўзбекистон Қаҳрамони, Беруний мукофоти соҳиби, марҳум профессор Озод Шарофиддинов: “Биламизки, ёшлар эртанги куннинг эгалари. Шу боис, эртанги кунимизни порлоқ кўрмоқчи бўлган инсон “Ёшлар” деб куюнишга мажбур. Бунинг учун катта авлод ўз ҳаётий тажрибаларини умумлаштиради, босиб ўтган умр йўлларида хулосалар чиқарсин, ҳаётда нима яхши-ю, нима ёмон эканидан нақл берсин. Ёшлар эса бу гапларни ўйлаб кўриб, манتيқ тарозисидан тортиб, фойдалиларини олсин, кераксизидан воз кечсин” деган эди.

Ҳаёт – бу ўқилмаган китоб. Умрнинг давомида ота-онангдан, устозлардан, ёру-биродарлардан ниманидир ўрганасан. Бу сабоқларни ижобийлари сабр, чидам ва қаноат туфайли бўлса, салбийлари шошқалоқлик ёки нодонлик туфайли бўлиши мумкин.

Фарзандлар тарбиясида олинган сабоқларни хулосалари ҳам шу тариқа пайдо бўлади. Мана шу сабоқлардан чиқарилган хулосаларда ҳаёт ўғитлари пайдо бўлади.

Мен ҳам ҳаётим давомида олган сабоқларни қоғозга туширдим.

Уларни бирор қоида сифатида тан олинмишига даъвогарлик қилмайман, ёзганларим билан бировларга ақл ўргатишдан ҳам йироқман.

Бундаги фикрларни ўқиб, ундан фойдаланиб, ёшлар ҳаётларида ижобий натижаларга эришсалар, мен ўзимни одамийлик бурчимни бажарган бўламан.

МУАЛЛИФ.

Ҳаётни ўтказса, ўрганиб сабоқ,
Устоз ҳам, шогирд ҳам, ҳеч бўлмас иўноқ.
Тўқиш-йиғириш ҳам билим бирладир,
Дунёни топиш ҳам билим бирладир.
Абдушукур Балхий

ЎҒИЛ ФАРЗАНДЛАР УЧУН

Азиз фарзандлар! Ҳаёт тақазосига кўра, ҳар бирингиз балоғат ёшига етгандан сўнг уйланасиз яъни оила барпо қиласизлар, фарзанд, набиралар кўрасизлар, бу табиий ҳол албатта. Шу боис рисолаи оила ҳақидаги фикрлардан бошламоқчи бўлдим.

Оила - муқаддас даргоҳ. Жамиятдаги ҳар қандай муваффақият, ҳар қандай инқироз оиладан сув ичади. Инсон учун оила бунёд этиш, фарзанд кўриш шарафли ва эзгу истак. Фарзандларини чин инсон қилиб вояга етказиш эса ҳам фарз, ҳам қарзидир.

Рисоладаги инсон боласи оила бағрида дунёга келади, ота-она, ака-ука, опа-сингил, яқин қариндошларнинг меҳр қуёшидан баҳра олиб улғаяди, инсоний фазилатлар касб этиб, камол топади.

Ёш ниҳол катталарга ҳурмат-эҳтиромни, кичикларга меҳр-шафқатни, она табиатни эъзозлашни ва кўз қорачигидай авайлашни, киндик қони тўкилган она тупроғи, жонажон Ватани олдидаги бурчларни оила кучоғида ўрганади.

Хозирги замон рухшунос олимларнинг исботлашича, инсонга хос қобилияту-иқтидор, фазилату-иллатларнинг 80 фоизи 5 ёшгача таркиб топиб бўларкан, қолган 20 фоизи эса 25 ёшгача чўзилиб шаклланаркан. Лўндаси одам боласининг келгусида қандай инсон бўлиб етишиши оила кучоғида ҳал бўларкан. Бунда оилавий муҳитнинг соғ-носоғломлиги кўпинча тақдируломон аҳамият касб этаркан.

Энг юксак инсоний хис-туйғулар, эзгу ниятлар, бетакрор маънавият, ақл-заковат оила бағрида таркиб топади.

Оилада ҳар бир шахснинг ўз ўрни бор.

Донишмандлар: “Жаҳонда нимаики оқ бўлса, унга она сути тимсол, нимаики жўшқин бўлса, унга ҳам она меҳри тимсол, нимаики чидамли, сабр тоқатли бўлса, она иродаси тимсол. Шунинг учун ҳам биз “она юртим”, “она тилим деймиз”, дейишади. Ҳадиси шарифда ҳам “Жаннат оналар оёғи остидадир” дейилади.

Она фарзандининг соғлиги, камолати ва келажаги йўлида хатто ўзини қурбон қилишга ҳам тайёрдир.

Ривоят қилишларича, кунлардан бир куни юртни ёв босибди. Элни тигдан ўтказибди. Экинзорларни пайхон қилибди, юртни талабди. Навбат онага келибди. Онани бир ўғли ва бир кизи бор экан. Босқинчи онага қараб: “Сени ўлдирмоқчи эмасман. Катта бўлганида биздан қасос олиши мумкин бўлган ўғлингни қатл қилмоқчиман. Агар сен ўнг кўзингни берсанг, ўғлинг омон қолади, бўлмаса уни ўлдираман”, - дебди. Она: “Кўзим керак бўлса ол, аммо боламга тегма”, - дебди. Жаллод онанинг ўнг кўзини ўйиб олибди. Онадан “гинг” деган садо чикмабди.

Босқинчи: “Энди чап кўзингни берсанг, қизинг омон қолади”, -дебди. Она ҳеч иккиланмай, унга ҳам рози бўлибди. Жаллод онанинг чап кўзини ҳам ўйиб олибди. Онаизор икки кўзидан айрилибди-ю, болалари омон қолибди.

Тез орада эл баҳодирлари кўзғалиб, босқинчиларни ер билан яқсон қилибдилар. Она меҳри, жасорати олдида бош эгиб, халойиқ уни юртга бошлиқ этиб тайинлашибди. Икки кўзидан айрилган она ўғлини ўнг кўзи, қизини чап кўзи қилиб, узок яшабди, юртни адолат билан бошқарибди.

Она шундай зотки, у ўзидаги битмас-туганмас меҳру-шафқат туфайли фарзанд учун энг оғир қийинчиликларга бардош беради. Айниқса, фарзандининг эмизикли пайтида онанинг ширин уйқусидан кечиб, бедорлик дардини тортган онларини бир тасаввур қилиб кўринг. Оналар гўдакка оқ сутига меҳрини кўшиб эмизадилар. Ҳаёт озукаси чакалоқнинг оғзидан кириб, бутун танасига сингиб кетади. Зеро томирларда оқувчи қон эмас, онаизорнинг оқ сути. Юрак уриб турар экан, она меҳри йўқолмас. Меҳр йўқолса, ҳаёт сўнади. Бола қалбига имон ва эзгулик уруғини экувчи, уни парваришлаб камолга етказувчи

шарафли зот Онадир. Онанинг эркалаб-суйганидан, меҳр-мурувватидан тош қалблар эрийди.

Ўқиганим бор. Болалар врачлари қабулига бир она бемор боласини олиб келибди. Шамоллаган экан. Бола безовта, иситмаси баланд. Врач ҳамширага иситмани тушурувчи укол қилишини буюрибди. Ҳамшира бемор болага ёндошганида, унинг қўлидаги шприц ва игнага кўзи тушган аёл беихтиёр сесканибдида: -Игнангизнинг кичикроғи йўқми? дебти қалтираб. Холбуки, игнани энг кичиги экан...

Ҳамшира болага укол қилаётганида эса аёл кўзларини чирт юмиб, лабларини қаттиқ тишлаб, инграб юборибди. Кўзларидан икки томчи ёш юмалаб тушибди. У яна ҳамширага қараб, дебти: - Шу уколларни боламга эмас, менга қилсангиз, қандай бўлади?! Она сути орқали ўтади-ку?!

Ҳамшира аёлнинг соддалигидан кулиб, қилаётган ишига изоҳ бераркан, онанинг меҳру-шафқат, илтижо тўла кўзларига кўзи тушиб, кўнгли алланечук бўлибди.

Дарҳақиқат, фарзанд она юрагининг, қалбининг бир бўлаги, фарзанд бетоб бўлса, она бетоб, кўзига дунё тор. Бола соғ бўлса она ҳам саломат. Унда оналик меҳри, олам шодлиги жўш уриб туради. Кўрдингизми, фарзанд танасига қадалган игнадан она қалби титради, фарзанд танасидаги оғриқдан она кўзига ёш келди, фарзанд йиғисидан эса она қалби жунбушга келиб, тилга кирди ва ҳамширадан меҳру-шафқат тилади.

Бу чексиз уммондек буюк мўътабар оналар қалбига таъзим айланг, азизлар!

Оилада болаларни тарбиялашда отанинг салмоғи ҳам жуда катта. Ота оиланинг узоғини яқин ва йўғини бор қилиш учун доимо ҳаракатда бўлади.

Отанинг ҳам фарзандига она каби муҳаббати чексиз, чунки у фарзандини ўз суратидан кўчирилган нусха деб англайди. Ота ўзи истаган фазлу камолини фарзандига беришга, уни ўзидан кўра ҳам мукамал қилиб тарбиялашга ғайрат қилади. Ота фарзанди ҳақида халқдан “Тарбия қилган отанга раҳмат” деган сўзни эшитса, севинади, неварга, эвараларини кўриб наслини давом этаётганидан қувонади.

Бир киши бир донодан насихат қилишни сўрабди. Доно унга: “Ховли-жойинг, илму-одобинг кимдан қолган? – дебди. У киши: “отамдан”, - деб жавоб берибди.

Доно унга: “Шунинг ўзи насихатдир”, дебди ва давом этиб: “Агар сен яхшилик қилсанг, яхшилик қолади, ёмонлик қилсанг ёмонлик қолади”, деган экан.

Ота-оила таянчи, меҳрибон маслаҳатчи. Азалдан отанинг мавқеи, юриш-туриши, обрўси, меҳнатга муносабатидан ибрат олиш фарзандлар учун одат ҳисобланган. Фарзанд отани рози қилиб, дуосини олса, дилини пок тутса, Аллох ҳамиша сўраганини беради, ҳар қандай яхши ишларга йўл очилади. Ота ҳеч вақт фарзандига ёмонликни раво кўрмайди. Сиз қуйидаги шеърини мисраларга бир эътибор беринг-а:

*Бир кун ранжитди отани фарзанд,
Ота ўз уйдан бош олиб кетди.
Лекин Аллох меҳри бўлиб сарбаланд
Ота Маккатуллох васлига етди.*

*Ота фигон чекди Каъба қошида,
Гўё унут бўлгай аламлар бари.
Нажот чарх урса ҳам гарчанд бошида,
Сира кетолмади, бир гапдан нари.*

*Каъбага сизинар экан кекса чол,
Армонин ошкора айтди оламга.
Деди: “Ибодатим бўлса ҳам увол,
Фақат саодат бер ўша боламга.*

Падари бузрукворининг чизган чизигидан чиққан, юзига тик қараган фарзанд фарзандми?

“Ота рози – худо рози” деган улуг ақидани вужуд-вужудига сингдирмаган, хизматларида бўлмаган, дуосини олмаган фарзанд фарзандми?

Ёши бир жойга етиб қолган чоғида эғнидаги кийимлари гардини покламаган, уйининг тўрисида ўтказиб, отасининг деганларини бажо келтирмаган фарзанд-чи? Отани улуғлаганлар, эъзозлаганлар, кафтида кўтарганлар кам бўлмагай.

Ота фарзандидан кўп нарса талаб қилмайди, фарзандини доимо соғ-саломат кўргиси келади. Бу борада Ўзбекистон Қахрамони, шоир Абдулла Орипов шундай дейди:

*Ўғлим сўрамасман сендан мол-дунё,
Уй жой қуриб берма, майли аломат.
Майли, кўзларимга бўлмагин зиё,
Ёнимда юрсанг бас соғу-саломат.*

*Майли кўтармагил мени елкангда,
Қалқон ҳам бўлмагин ёгса маломат.
Бир куни ёстиққа бошим текканда,
Тепамда турсанг бас соғу-саломат.*

Ота-онанинг фарзанди учун чексиз меҳнат — машаққатларини сўз билан ифодалаб бўлмайди. Бир парча этдан, мурғак чақалоқдан забардаст бир инсонни вояга етказгунча онадек меҳрибон ғамгузор, отадек парвона-ю захматкаш зотлар қанчалар азият чекиб, қанчалар қалб нурларини фарзандига бахшида этадилар.

Ҳар бир ота-она ўз фарзандини севади. Ҳеч ким уларни ёмон ва бахтсиз бўлишларини истамайди. Ўзлари эришолмаган ютуқларни қўлга киритишини, юксак марраларни забт этишини хоҳлайди. Шу боис ҳам юртбошимиз: “Фарзандларимиз биздан кўра доно, кучли, билимли ва албатта бахтли бўлишлари керак” деб, кўп бора таъкидлайдилар.

Фарзандининг ҳар бир ютуғи ота-онанинг юрагини тоғдек кўтаради, фахр ва ғурур туйғуларини вужудга келтиради. Ана шу туйғу уларга маънавий қониқиш беради, умрларига умр қўшади.

Одатда отани падари бузруквор, онани эса меҳрибон волида деймиз. Ота-она буюк зотлардир. Улар сиз билан бизни дунёга келтириб, кўз қорачиғидек асраб-авайлаб, вояга етказибгина қолмай, ҳамма вақт ҳаётимизга нур сочиб турадилар, ой каби тунимизни ёруғ, йўлимизни ойдин қиладилар. Ота-она ўғил-қизига ўз умри, ақл идроки, шодлигини бахш этади.

Шу боис, фарзандларингизни ёнингизга олиб, ота-онани тез-тез зиёратига боринг, хоки пойларини кўзингизга суртинг. Меҳрибонларингизнинг дуосини олинг. Тиззаларига бошингизни қўйиб, кўзингизни бир нафас юмиб туринг. Шунда бундан ортик жаннат йўқлигини хис қиласиз.

Рўзгорчи дерсиз? Рўзгорнинг гори қачон тўлган, айтингчи? Ҳаёт ташвишлари ҳеч қачон тугамаган, тугамайди ҳам, лекин ота-оналар бу фоний дунёда меҳмонлар. Кейин минг тавалло-ю, тавба-тазарру билан ҳам уларни ортига қайтариб бўлмайди.

Бу гапларимга қулоқ тутинг, оғир олманг, ота-она қошига шошилинг, дуоларини олинг, кам бўлмайсиз.

Билингларки ўзбек халқи бой маънавият ва тарихга эга. Мана ўшалардан баъзилари: авваллари ота ўтирган даврага ўғил дафъатан қўшилмаган, отага тик қараб гапирилмаган. Таом тановул қилишда ота-она келмагунча, ҳеч ким овқатга қўл узатмаган.

Ҳар қандай қийин, мураккаб ишлар олдидан кексаларнинг маслаҳатларини тинглаб, улардан фотиҳа олинган. Қариндош-уруғлар, ёру-биродарлар кучи билан хашарлар қилинган. Тансиқ таомлар пиширилганда қўшниларга улашилган.

Эрталаб туриб, фарзандлар ота-оналаридан ҳабар олишган. Эрта тонгдан кўча эшиклари очилиб ҳовли ва дарвоза атрофлари супуриб-сидирилган. Кўча-кўйда ёши улугларнинг олдидан кесиб ўтилмаган, саломлашишни ҳеч ким қанда қилмаган. Бемор ва қарияларни зиёрат қилиш одат тусини олган.

Аждоду-авлодларимиз сувни муқаддас ҳаёт сарчашмаси деб билиб, уни ифлослантиришни, ахлат ташлашни, хатто унга туфлашни гуноҳи азим ҳисоблаганлар. Ҳар бир хонадондан ариқларда зилол сувлар оқиб турган. Оқар сувларни касал бўлиб қоламан деб ҳадиксирамай, бемалол ичишган.

Болақайлар ҳовлилардаги ёки кўчалардаги мевали дарахтлар шохлари устиларида юрсаларда, уларни синдириб, пайхон қилишни ҳаёлига ҳам келтирмаганлар. Қушлар, хайвонларга озор бермаганлар, янги фарзанд туғилган хонадондан она “алласи” доимо эшитилиб турган. Она қалбидаги яхшилик, эзгулик, поклик нури алла орқали фарзанд қалбига кўчган.

Бобо ва момоларимиз, ота-оналаримиз фарзандлари билан кечки овқатдан сўнг савоб нима, гуноҳ нима, увол нима, қарғиш нима, сабр нима, шукрона нима, меҳр нима, дуо нима? кабилар бобида тез-тез “суҳбатлар” ўтказиб турганлар.

Оила суҳбатларида ота-оналар яна болаларига: сувга тупурма, нон устига нарса қўйма, тузни хор қилма, ёши улугларнинг йўлини тўсиб ўтма, ота-онани гапини қайтарма, ғариб-нотавонлар устидан кулма, одамларга орқангни ўгириб ўтирма, ҳайвонларнинг бошига урма, бўш бешикни тебратма, марҳумларнинг уйдан чиқиб бировниқига борма, қариндошларнинг билан алоқани узма, кераксиз сўзларни гапириб, кейин изза бўлиб юрма” сингари ҳикматларни баён қилганлар.

Ёшу-катта уларни зўр эътибор ила тинглаганлар ва уларга амал қилганлар. Шу миллий удумларимиз, миллий қадриятларимиз асносида ёш авлодга ҳалоллик, ростгўйлик, бир-бирларига яхшиликни сиғиниш, виждон, иймон, эътиқод, катталарга ҳурмат каби олийжаноб фазилатлар сингдириб борилган. Мана шу миллий удумларимизни эъзозланглар, уларга амал қилинглар, фарзандларингга уқтиринглар!

Инсон боласи ёшлигидан яхши ва ёмон одатларнинг қайсинисига кўникиб, ўрганиб қолган бўлса, бу удум уни бир умр тарк этмайди. Шунинг учун ҳам халқимизда, “Бешикда теккан – кафанда кетар” ёки “Дард кетар-одат қолар”, “Иллат кетар-одат кетмас” деган мақоллар бор.

Оилада қўни-қўшнилари кўраолмаслик, фисқу-фасод, игво муҳити ҳукмрон бўлса, ҳеч шубҳасиз, буларнинг барчаси боланинг хотирасида тузатиб бўлмайдиган оғир асорат қолдиради. Умуман, оиладаги маънавий муҳит ва тарбия туфайли бола ё меҳрибон ва раҳмдил, ёки худбин ва бағритош бўлиб вояга етишини тушуниш қийин эмас.

Биз ўз фарзандларимизнинг бахту саодатини, иқболи ва камолини кўришни истар эканмиз, нафақат оиладан, балки маҳалла-қўйдаги одамларнинг хатти-ҳаракати ҳам боланинг шаклланиб келаётган соф қалби ва онгига қандай таъсир кўрсатиши ҳақида доимо ўйлашимиз, бу масалада зиммамизда улкан масъулият борлигини унутмаслигимиз зарур.

Ўқиганим бор. Республика хотин-қизлар кўмитаси раиси ўринбосари Гулнора Маъруфовага журналист савол берибди: “Айтингчи, сизнингча замонавий ўзбек оиласи қандай бўлиши керак?”

У: “Замонавий ўзбек оиласи шундай бўлиши керакки, унда замонавийлик ва миллийлик уйғунлашиб кетган бўлсин. Оилада маърифатпарварлик, одампарварлик ғояси устун бўлиб, ота-бола, она ва қиз ўртасидаги муносабатларда ҳам ўзбекона ҳаё, замонавий янгича қарашлар сезилиб турса ва бу қарашларда миллий ҳаё, ибo кўриниб турса, деб орзу қиламан. Биз шундай оилаларнигина замонавий ўзбек оиласи, дея оламиз. **Ўз отасини сенсираб бошқа тилда чақириш, мутлақо миллий кийимларни инкор этган ҳолда, уни олдида очик-сочик кийиниб юрган кизлар ўсаётган оилаларни мен замонавий, бугунги давр орзу қилган оилалар деб айтаолмайман.** Замонавийлик дегани бу чегарадан чиқиш дегани эмас, балки бу дунёга янгича, баркамол нигоҳ билан қараш ва шу нигоҳда ўтмишга эхтиром кўрсатишдир” деб жавоб берибди. Менимча, бу жуда тўғри жавоб.

Ҳадиси шарифда оилада фарзанд бурчи тўғрисида тўхталиб, фарзанд узлуксиз ота-она хизматида бўлиши, уларнинг розилиги асосида ўз ҳаёти ва фаолиятини йўналтириши таъкидланади.

Кимки ота-онасини чуқур ҳурмат қилса, албатта фарзандлари ҳам уни эъозлайди, ҳурмат қилади. “Қайтар дунё” деб бежиз айтилмаган. Отани кўёш, онани- ой деб билган халқимиз, уларнинг қадрига етиш, эъозлаш, бошга кўтаришни, падари бузрукворининг туз ҳаққини, волидаи – меҳрибонининг сут ҳаққини оқлашни ҳар бир ўғил-қизнинг виждоний бурчи эканлигини алоҳида уқтиради.

Кекса оналарнинг капалак қанотидан ҳам юпқа қалбини хис қилиш, вақт топиб, олтинга бой сўзларини ёнларида ўлтириб тинглаш, кўзларига яхшироқ қараш, хатти-ҳаракатингиз, турмуш тарзингиз, тилингиз билан уларнинг нозик дилига заррача озор етказмаслик йўлларини ахтариш қўлингиздан келар. Оналарга меҳр зарур, хотиржамлик зарур.

Бир оғиз йўқлов, бир оғиз ширин сўз, майин табассум кексалар учун мисоли ҳаво сув, мисоли жон малҳами.

Кўпни кўрган кексалар: “Ота-онангни гапини икки қилма, икки дунёнинг куйиб кетади” деб фарзандларини диёнатга, имону-эътиқодга, хулқу-одобга чақирганлар. Ота-онанинг юзига қараб ўтиришнинг ўзи катта бир ибодат.

Ҳаётда ота-онадан ризо бўлмоқдан, ота-онангни розилигига муяссар бўлмоқдан улугроқ савоб йўқдир.

Ҳар бир инсон, агар у виждонли, ҳақиқий инсон бўлса, дўпписини олиб кўйиб, яхшилаб ўйлаб кўриши керак. “Хўш, мен отамга, онамга қандай яхшилик қилдим” деб.

Ҳар бир саодатли ва азиз фарзанд ота-она кайфиятини ризолик белгиси билан хандон қилиши, ота-она хурсандчилигини ўзига келадиган яхшиликнинг дебочаси деб билиши лозим. Нажот эшигининг калити ва саодат гулзорининг насими ота-она туфайли ҳосил бўлади.

Бир донодан: “Дунёдаги энг улуг бахт нима?”, деб сўраганларида, у: “Фарзанд учун ота-онанинг ҳаётлиги”, деб жавоб берган эканлар.

Ушбу қиссага қулоқ беринг-а.

Қадим замонда бир нобакор йигит қартайиб, куч-қувватдан қолган отасини “ортиқча нонхўр” деб қопга солибдида, чўлу биёбон сари йўл олибди. Юриб-юриб қолдан тойгач, бир тепалик ёнига бориб, дам олиш учун тўхтаган экан, қоп ичида ўтирган отаси “хиринг-хиринг”лаб кула бошлабди.

Эй, бу қандай гап бўлди, менку отамни чўлу биёбонга ташлаб келишни ихтиёр этган эдим, бундан отам хира хафа бўлиш ўрнига кулишининг боиси нима экан, деб отасидан қулгунинг сабабини сўрабди.

Эй болам, - дебди чол, - мен ҳам сендай пайтимда отамни қопга солиб, чўлга обориб ташлаш учун елкамда кўтариб худди шу ерга келганимда чарчаб дам олган эдим, қайтар дунё эканда”. Отасининг бу жавоби йигитни ўйлантириб кўйибди, “Бир куни қариб, ишга яроқсиз бўлиб қолганимда менинг болам ҳам шу савдони бошимга солмасин деб отасини уйига қайтариб олиб келибди ва фарзандлик бурчини ўтай бошлабди.

Яна ҳаётда шундай фарзандлар учрайдики, улар туққан онасига, тарбиялаган отасига ғамхўрлик қилишни ўзларига эн кўрмайдилар, улардан кўп вақт хабар олмайдилар.

Айрим йигитлар ўсиб, улгайиб, мансаб курсисига ўтирсалар, ота-она ҳурматини ҳар замонда бериб турадиган озгина пули билан ўлчайдилар, ёки ўғил-қизлари орқали майда – чуйдаларни жўнатадилар.

Шуни билинглarki, ота-она кадри пул билан, майда-чуйда билан ўлчанмайди.

Ота-она бир тўграм нон билан тўядилар. Авваллари бир дона майизни қирқ киши еганлар деган нақлни эшитгансиз. Булар шундай сабр-тоқатли инсонлар. Ота-она учун фарзанд дийдорини кўриш, ҳеч бўлмаса овозини эшитиш ҳамма нарсадан (пул, майда, чуйда ва х.к.) устунроқ туради. Бундай фарзандлар ота-оналари олдида катта гуноҳ қилаётганликларини сезмайдилар, уларнинг ганиматлигини эсдан чиқарадилар.

Шу ўринда бизнинг оиламизда бўлган бир воқеа эсимга тушди. Акам пахта заводига директор эди. У ҳар куни вақт топди дегунча, гоҳ эрталаб, гоҳ тушлик пайтда, гоҳ кечқурун албатта ота-онамдан хабар олгани бизникига келарди. Жуда иложи бўлмай қолганида улардан узр сўраб, қўнғироқ қиларди.

Кунларнинг бирида эрталаб акам мен ишлаётган шифохонага келиб, хизмат тақозоси билан бир туманга кетаётганини, йўл-йўлакай бир қон босимини ўлчатиб кетмоқчи эканлигини айтди (сабаби кечқурун яхши ухлай олмаган экан).

Мен акамни обдон кўриб, унда юракнинг жиддий касаллиги бўлган “миокард инфаркти” касаллигини атипик турини аниқладим. Акамни унамаганига, мен яхшиман деганига қарамай, уни ўша захотиёқ шифохонамизни реанимация бўлимига жойладим.

Шу куни ота-онам акамни келишини кутибдилар. Кечқурун уйга келсам, улар менга акамни келмаганлигини айтиб, ҳавотирланаётганликларини билдиришди. Мен уларга акам билан кўришганимни, у бир неча кунга Тошкентга кетганини айтдим. Улар менинг гапимга ишонқирамай, акангиз ундай ҳолда бизга қўнғироқ қилиб қўярдику, дейишди. Мен шошилиш ҳолат экан, шу боис менга айтиб кетди, деб уларни тинчлантирдим. Эртаси куни кечқурун онам менга нега акангиз Тошкентда бўлсаям телефон қилмаяпти, бундай одати йўқ эдику, деди. Мен иши кўпайиб кетгандир, албатта эртага телефон қилиб қолар, дедим.

Шифохонамизни реанимация бўлимида шаҳар телефони йўқ эди, у бу бўлимдан 100 метрлар нарироқда бор эди. Кечкурун мен сим топиб, шу жойдан реанимация бўлимига телефон туширттидим. Эрталаб, яъни касалликнинг учинчи куни акам отам, онам билан телефонда гаплашишди, ўз вақтида уларга кўнгироқ қила олмаганидан узр сўради, Тошкентда хизмат сафаридалигини айтди. Касалликнинг тўртинчи, бешинчи кунлари ҳам телефон орқали улар билан гаплашиб турди. Шу орада уни ахволи анча яхшиланди.

Кечкурун ишдан қайтсам, онам: “Мени кўнглим негадир гаш, нотинчман, акангизга бир нарса бўлган, мендан яшираяпсизлар”, деб қолди. Онамни тоби йўқ эди. Ҳар куни муолажа оларди. Вазият мени асл ҳолатни айтишга мажбур этди. Акамни ахволи анча яхшилигини айтдим.

Улар (ота-онам): “Бизни хозироқ уни олдига олиб борасиз”, деб айтишди. Ноилож уларни акамни олдига олиб бордим. Уларни кўришишларини таърифлашга ожизман.

Ана сизга онанинг меҳри. Отанинг меҳрибонлиги. Она қалбини ҳеч алдаб бўлмас экан. Биз фарзандлар бунни сезишга ҳаракат қилишимиз керак.

Айрим фарзандлар вақтинчалик топган молу-дунёси олдида эсанкираб, ота-онаси, ака-укалари, опа-сингилларини хўрлайдилар, қондошларига шафқатсизлик ҳам қиладилар, ҳақоратлайдилар. Отага қаттиқ гапирган, онага қўл кўтарган, қондошларини менсимай, уларга маънан зарар келтирган фарзандларнинг бу дунёда ҳам, у дунёда ҳам азобга, таҳқирга маҳкум бўлишлари муқаррардир. Буларни ҳаммаси Аллоҳга аён. Бунни вақт кўрсатади. Биз ҳаёт давомида бундай инсонларни кузатдик.

Қадимда падари бузруквори томонидан лаънатланган ўғил ёки қиз эл-юрт олдида бошини кўтариб юраолмаган, юзи шувит бўлиб, маҳалла-кўй, қариндош-уруғ олдида обрўси тўкилган.

Бундай фарзанддан ҳамма нафратланган, улар қарғиш олганлар.

Сизлар дуонинг яшнатишини ҳам, қарғишнинг қақшатишини ҳам эшитгансизлар. Ҳақ қарғиш албатта қақшатади. Ўшанда қарғиш олган шахс кимга, қачон, қандай

азоб берганини эслайди. Қарғишни қаҳри қирқ йилдан кейин ҳам сўнмайди, у адашиб ўтиб кетмайди, шубҳасиз, чалиб йиқитади.

Ота-она дунёдан кўз юмганларидан сўнг қабрига неча сўмлик тош қўйиб, ҳайри-эхсонлар қилгандан кўра, тириклигида бир пиёла сув тутиб, кўнглини овлаш афзалдир. Ота-она тириклигида уларни хушнуд этиш, айтган насиҳатлари ва маслаҳатларига амал қилиш, уларни яхши хислатлари билан ёдлаш содиқ ва вафодор фарзандларнинг энг яхши одатлари эканлигини доимо ёдда тутинглар! Уламолар: “Ота-онани ризо қилган фарзандлар бу дунёда завол кўрмайдилар, у дунёда жаннат эшиклари улар учун очик бўлади. Бундай инсонларни эл-юрт ҳам азиз тутади, дуолар қилади”, дер эканлар.

Бугунги кунларимизда битта-битталаб қайтадан нашр этилаётган маънавий булоқларнинг шифобахш оби зам-замлари фарзандларимизни хидоят йўлига бошламоқда, кўнгилга яхшилик уруғларини сочмоқда. Лекин қайсидир хилватларда ёмонлик ҳам ўз умрини яшаб юрибди. Ҳар яхшиликка мукофотни ҳам, ҳар бир ёмонликка жазони ҳам, аввало Яратганнинг ўзи беради. Аммо бир ўртада виждон тарозиси бор. Инсон қачондир ўз қилмишларини шу тарозида бирма-бир ўлчашга мажбур. Виждон судининг ҳукми то умрининг охиригача авф этилмайди, жазолайверади, жазолайверади. Шунинг учун донолар: “Ота-онангиз, ака-укангиз, опасингилларингиз билан мулойим муносабатда бўлинглар. Улар билан ҳар вақт охиста сўзлашинглар, зинхор овозингизни кўтарманглар, асло одоб қоидаларини бузманглар”, деганлар.

Азизларим! Агар ҳаётни денгизга қиёсласак, умр давомида у ўз тўлқинлари аро бизни гоҳ шодлигу-бахтга элтувчи қирғоққа, гоҳ-ғам андухга ошно қилиб, бошқа бир қирғоққа олиб чиқиб ташларкан.

Бу онларда бизни ўйга толдирадиган оддий ва мураккаб муаммолар пайдо бўларкан, баъзан улардан қандай кутилишни билмай қоларкансан киши. Мана шундай ҳолатларда Сизга ривоят-ҳадислар, нақллар, алломаларимиз, кексаларимизнинг, ота-оналаримизнинг панду-насиҳатлари жуда-жуда асқотаркан. Шуни билингларки, ривоят ҳам, нақллар ҳам нимагадир асосланади.

Кўпни кўрган кексалар: “Аслида диққат билан назар солсанг, бутун ҳаётимиз савол ва жавоблар, сабаб ва оқибатлар йиғиндисидан иборат. Ҳар бир инсон ёшлигиданок ўз қаршисида келадиган саволларга муносиб жавоб топа олиши, ҳайрли оқибатга эришиш учун эса ҳайрли сабабларни ярата олиши керак” дейдилар.

Ҳар бир мўмин-мусулмон ўз динининг, уламою-фузалоларининг, ота-боболарининг урф-одатларини ҳурмат қилмоғи керак. Агар ҳар бир инсон олиму-фузалолар даврасида қанчалар кўп сабоқ олса, назарларидан ўтиб, дуои-фотиҳаларини олаверса, шунчалар имони бут, эътиқоди мустаҳкам бўлаверади, қалби ҳар қандай губорлардан покланади.

Азизларим! Эртага сиз оила бошлиғи, ота бўласиз. Бу сизга катта масъулият юклайди. Оила бошлиғи бўлган эркак ўз хонадонида адолат билан иш тутиши лозим. Яъни аёли томонига ўтиб, ота-онани таҳқирлаш ёки сиз ҳақсиз деб ота-онани ёнини олиб, аёлини жабрламаслиғи керак. Худди шунингдек ота ўз фарзандилари ўртасида ҳам адолатли бўлиши, уларни иттифоқ яшаши кафолатидир.

Пайғамбаримиз: “Сизларнинг яхшиларингиз ўз ахли аёлларига яхшилик қилганларингиздир” деганлар. Шу бонс ҳар бир эркак оилада ўз аёлига доим ёрдам қўлини чўзмоғи керак. Оилада бу эркакнинг, бу аёлнинг иши дейишлик, нотўғридир. Донолар: “Кимнинг хотини дўст, меҳрибон ва уйи саранжом-саришта бўлса, у киши ҳақиқий бахтиёрдир. Агар хотининг ифбатли, номусли, очиқ юзли ва ширинсўзли бўлса, у хох гўзал, хох хунук бўлсин, барибир уни сев, ҳурмат қил. Эр ва хотин ҳамжихат ва ҳамфикр бўлсалар, уларнинг кўзлаган ҳамма мурод ва мақсадлари ҳосил бўлади”, дейдилар.

Шу ўринда шоира Ойдин Хожиева ҳам эркакларга карата:

*Шохи кўйлак олиб берма,
Сен аёлга гулимсан дегил.
Афсонавий қаср қурма,
Сен аёлга дилимсан дегил,*

дейди.

Ҳалқимиз севган маънавият тарғиботчиси Турсуной Содиқованинг куйидаги сўзларига бир эътибор беринг-а:

“Ўғлоним, умрингизни охиригача Сиздан асло нари кетмай, фақат сизнинг парвонангиз бўлиб яшайдиган аёлингиздир. Аёлсиз ҳаёт – дўзах, уй-уй эмасдир.

Сиз минг бой бўлинг, минг олиму машхур бўлинг, аёлингиз бўлмаса ғарибдирсиз. Эркак зотини Аллоҳ мард яратган, аммо мўрт яратган. Шу мўртлигингиз боис сизга бизнинг тоифани кўшиб яратган. Аёл сизни синишдан асрайди. Аёл ўз файзи билан рўзгорнинг ҳамма жабҳасини нурлантириб турсагина, эрлар мард бўладилар. Аввало жуфт танланганда ақлу закоси, наслу насабига эътибор бермоқ зарур. Қуш уясида кўрганини қилади. Қолаверса, келиннинг ёшлик ва тажрибасизлик қилиб йўл кўядиган хатоларини тузатишнинг бир чеккаси ҳам эркакнинг зиммасига тушади. Рўзгорнинг биринчи кунидан бошлаб, сабру тоқат билан, гоҳ ҳазил, гоҳ хазинлик билан аёлингизда сезилган қусурларни йўқотмоққа тутиниш керак. Дунёда қанча одам бўлса, феъли ҳам турфа хилдир. Ҳар қандай жуфт бир-бирига машаққат билан мослашади. Айримлари буни вазминлик билан ўтказадилар. Ўзини бошқара билмаганлар уйлари уй бўлгунча бир неча бор ўт чиқариб, атрофдагиларни ўзларига қаратадилар. Бир рўзгорнинг йўлга тушиши учун у ёғ-бу ёғи ўн йил керак. Шу муддатни тамизли ўтказган эр аёлнинг эртаси порлоқдир”.

Оила бошлиғи – ота оилада шундай муҳит яратсинки, ахли аёли, фарзандлари ундан кўрққанидан эмас, балки ҳурмат қилганидан, қадрлаганидан, муҳаббати оила аъзоларига зиёда бўлганлигидан уни орзиқиб қутадиغان бўлишсин.

Эркак кишида орият бўлиши керак. Уйдаги бор-йўқлик, мусулмон одамнинг сири ҳисобланади. Эркак киши уйдаги ишни кўча-кўйда дoston қилиб юрмайди. Уйда тош тишлаб ўтирса ҳам, кўчада ош егандай юради.

Донолар миллий одатларимизга кўра, эркак-рўзгор ҳаражатларини бўйнига олиши, аёл эса рўзгорнинг ички ташвишлари, бола тарбияси, пишириш, ювиб тараш билан шуғулланишлари лозимлигини, шунда оилада барқарорлик мезони йўқолмаслигини эслатганлар.

Афсус, хозирда баъзи эрлар оиладаги масъулиятини унутаётгани боис, уйда “ўтириб” қолаётдилар. Аёллар эса, аксинча, пул топиш йўлида кўчага чиқаяпти, ундан нарироққа ҳам боришяпти. Бундай оилалардаги муҳит болалар тарбиясига ёмон таъсир кўрсатиши мумкин. Чунки оилани пул билан таъминлаётган

аёл аста-секин эрини писанд қилмай кўяди, эру-хотин муносабатлари бузилади, фарзандлар олдида отани обрўси кетади, таъсири йўқолади.

Сиз азизларим, бу масалаларга катта эътибор беринглар ва тегишли хулосалар чиқаринглар. Бу борада “Сен болангга насиҳат ва танбеҳлар берма, балки ўрناق бўл” деган нақлга амал қилинганлар!”

Шу ерда, ўқиган бир ибратли сўзлар эсимга тушиб қолди. Унда айтилишича, “Йигит киши қачон уйланиши мумкин” деган саволга “Хотини ва давлати ҳақида бировга гапирмасликка ақли етганида” деб жавоб берилган экан.

Кўрдингизми, ота-боболаримиздан қолган кичкина ибратли сўзда ҳам қанчалар чуқур маъно бор. Бундай ибратли сўзлар, ҳар бир йигит-қизга сабоқ бўлиши, оила деган муқаддас даргоҳга кадам кўяётганида дастуруламал бўлиб хизмат қилиши керак.

Азизларим! Агар сиз ўғлингизни уйлантирмоқчи ёки қизингизни куёвга бермоқчи бўлсангиз, қуйидагиларни ёдингизда тутинг:

- курилайётган оила пойдевори мустаҳкам бўлиши учун келин ва куёв бўлмишлар соғлом бўлишлари керак;
- турмуш қуришдан аввал ёшларни тиббий кўриқдан ўтказиш шарт. Ҳаётда бунга эътибор бермаслик туфайли янги, ёш оилаларни барбод бўлаётганини кўраяпмиз;
- аёллар учун фарзанд кўришнинг энг қулай даври 20-30 ёш оралиғи ҳисобланди. Эрта турмушга узатиш (15-16 ёш) туғиш жараёнида она ва боланинг соғлиғига путур етади;
- фарзандлар туғилиши оралиғи камида 3-йил бўлиши керак. Бу она соғлиғи учун муҳим аҳамиятга эга;
- айрим ҳолларда яқин қариндошлар ўртасидаги никоҳдан ақлан заиф, жисмонан майиб-мажруҳ болалар туғилади, бунга эътибор беринглар!
- оиланинг кундалик овқатида гўшт, балиқ, сут ва сут маҳсулотлари, мева ва сабзавотлар бўлиши лозим;
- сурункали спиртли ичимликлар ичиш, тамаки чекиш, гиёҳванд моддалар қабул қилиш нафақат ўзингизга, балки зурриёдингиз соғлиғига ҳам салбий таъсир қилиши мумкин.

Абу Али Ибн Сино: “Соғлом фарзандни дунёга келтириш учун эркак онанинг соғлиғига эътибор бериши керак. Ҳамма вақт унинг истаган нарсасини имкон даражасида муҳайё қилиши лозим.

Буида иккита манфаат бор: бири зурриёднинг рухи учун бўлиб, у ёшликдан яхши хулқли бўлиб ўсади. Иккинчиси – унинг бадани учундир, чунки ёмон хулқ мижоз бузилишидан кечади” дейди.

Она соғлом бўлса, соғлом авлод, соғлом жамият вужудга келади. Лекин бу ерда онанинг нафақат жисмонан соғлиги, балки маънавий соғлигини ҳам назарга олиш керак яъни, **она ўз вақтини**, кучини фарзандига тўғри таълим-тарбия беришга сарфласагина келажакда соғлом жамият вужудга келиши мумкин.

Аёлни тўққиз ой кўкраги остида кўтариб юрган фарзанди мажрух ва чалажон туғилса, бу не-не умидлар билан кўзи ёриган аёл учун катта фожиа эмасми?

Фақат аёл авайлансада баркамол авлод дунёга келади. Буни сиз азиз фарзандлар ўз фаолиятларингда ёдда тутинглар!

Ўз аёлини ҳурмат қилиш тўғрисида ҳам шоирлар эркакларга куйидаги шеърий мисраларни тақдим этганлар:

*Оху каби кезганда ҳам гўзаллар,
Қошу-кўзин сузганда ҳам гўзаллар.
Ўз йўлига солганда ҳам гўзаллар,
Уйдаги ёр, фариштангни унутма!*

*Молу давлат кўша-кўша келса ҳам,
Юрган йўлинг сулувларга тўлса ҳам.
Кўзинг тойиб, имонинг суст бўлса ҳам,
Уйдаги ёр, фариштангни унутма!*

*Бошинг ёстик, тошга етар кун келар,
Кўзинг бир кун ёшга тўлар кун келар.
Бир пиёла сув берса шул ёр берар,
Уйдаги ёр, фариштангни унутма!*

Азизларим! Ўғил бола ака ва укаларидан ташқари, опа ва сингилларига ҳам меҳрибон бўлиб, улардан бот-бот хабар олиб туриши лозим. Хадисларда “Опа ёки сингилни излаб чиққан ака ёки ука то манзилга еткунча жаннат боғларида юргандек бўлади”, дейилади.

Аллоҳ таоло: “Қимки қон-қариндошлик муносабатларини мустаҳкамласа, мен уни раҳматимга муяссар қилгайдурман ва қимки қон – қариндошлик муносабатларини узсалар, мен ундан

рахматимни дариг тутгайдурман”, дер экан. Парвардигори олам кон-қариндошлик ҳақида шундай десада, биз бандалар арзимаган нарсалар туфайли бир-биримиздан аразлашиб юрсак, ойлаб, йиллаб улардан хабар олмай суҳбатлашмай юрсак, бу инсофданми? Ахир улар жигарку, бир қориндан тушишганку. Бир доно айтган экан: “Эсингизда бўлсин агар хотиним ўлса, бошқа хотин оламан, фарзандларим ўлса, хотин олсам фарзанд кўраман, лекин ота-онам келиб менга на ака, на ука, на опа ва на сингил туғиб бераолмайди”.

Қаранг, Амир Темурудек бобомиз Самарқандда яшаган **опаларини** кўп сафарларда юришига қарамай, ой-сайин йўқлаган. Имкони топилди дегунча совга-саломлар билан зиёрат қилишни қанда қилмаган.

Бобур Мирзочи! **Эгачилари** Хонзода бегимни йилнинг қайси фасли бўлиши-ю, ёгин-сочиндан катъий назар, ҳар ойда бир бор зиёрат қилишни тарк қилмаган.

Инсоннинг инсон бўлиб етишувчи унинг юрагини қандай туйғулар банд этганига қараб белгиланади. Ҳурмат, шафқат хистуйғулари муборак саналиб, ҳаётда кишига жуда кўп яхшиликларни бахшида этади. Бизнинг яшашдан муродимиз, ҳаётдан мақсадимиз ҳам шу-да!

Фарзандни азалдан давлат, деб аташган. Агар бирор кимса вақти соати билан ҳаётдан кўз юмса, ундан қолган мол-мулкни эмас, зурриёдни суриштиришади. Оила фарзанд учун дастлабки мактаб. Катталарнинг ўзаро муносабати, ҳурмати, меҳрибонлиги кичкинтой учун ибтидоий даврни ўтайди. Кўпгина ёш ота-оналар фарзандларини халдан ташқари эркалитиб юборадилар. Айтганларини ўз вақтида муҳайё қиладилар. Натижада бола худбин, ўздан бошқага бош эгмайдиган бўлиб ўсади. Уйга меҳмон келса, ҳаммадан олдин тўрга ўтиб ўтиради. Тўпалончи, қайсар, дангаса болаларни айбини бўйнига қўйиб, вақтида ётиги билан танбех бериш керак.

Болаларни ёмон сўзлар билан ҳақоратлаш, уларга шу сўзларни ўргатиш демақдир. Ота-оналар муаллимлар билан бевосита муносабатда бўлиб, боланинг ўқиш, юриш-туришидан хабардор бўлмоқлари керак. Бола балогат ёшига етаётганида жуда хушёр бўлиш керак.

Ота-оналаримиз бизга: “Ҳар бир хўл мева пишигидан то тугагунга қадар болалар ундан камида уч марта тўйиб тановвул

қилиши ҳам фарз, ҳам қарзидир”. Бу фикрда хикмат кўп. Имкон даражасида оилада бу ишни амалга ошириш керак” дердилар.

Куйидаги 3-нарсга ҳам доимо эътиборни қаратинглар: “Биринчидан, доимо ён атрофинглардаги кишиларга қайишувчан бўлинглар, бирини суясанглар, бошқаси сизни албатта қўллайди. Иккинчидан, ҳаётингизда доимо ҳамроҳ, қўша-қўша фарзандлар ато этувчи умр йўлдошингизни қадрига етишга ўрганинглар. Яна бир маслаҳатим, бир ишни бошладингларми, албатта уни ниҳоясига етказинглар.

Сизларни эътиборингизни яна икки муҳим нарсга қаратмоқчиман. Биринчиси қўшни масаласи. У яшаш жойи жиҳатдан сизларга энг яқин киши. Сизлар ўз қўшнингиз билан бошқа одамларга нисбатан энг кўп муомалада бўласизлар, кўп суҳбатлашасизлар. Шу боис қўшни, қариндошлардан кейин сизлар учун энг яқин кишилардан ҳисобланади. Демак, сизлар уларни ўз ака-укангиздек, опа-синглингиздек яхши кўришингиз, иззат ва ҳурматларини адо қилишингиз, сўзлашганда лутф-қаромат кўрсатишингиз, учрашганда очик юзли бўлишингиз, ўз меҳрумуҳаббатингизни ошкор қилишингиз керак.

Сиз қўшнингизнинг қувончли ва қувончсиз кунларида ҳам унга яқин ҳамроҳ бўлишингиз керак.

Иккинчиси дўстлик масаласи.

Дўстлик ҳаётимизни бой, қувончли ва бахтиёр қилади, турмушимизни безайди. Чинаккам дўстга эга бўлиш - инсон учун катта бахт. Амалингиз, пулингиз учун дўст тутунганларни Ўзбекистон халқ шоири Муҳаммад Юсуф улфатлар деб атаган.

Инсон ўзининг ҳақиқий дўсти учун ҳар қандай фидойиликка тайёр турмоғи лозим. Дўстликни қудрати инсон учун оғир онларда уни маънан ёки моддий қўллаб қувватлашда яққол кўзга ташланади.

Дўст бўлиш осон, уни сақлаш қийин экан. Маълумки, ҳар бир инсонни ҳаёти бир текис кетмайди, унда ташвишли ва қувончли онлари бўлади. Ҳаётингиз давомида яқин дўстим, жўрам деб, уларни исмларини юрагингиз тўрисида ушлаб, уларга қўлингиздан келганича эзгуликлар улашиб юрган дўстларингизни айримлари сиз учун оғир бўлган лаҳзаларда вафосизлик қилишлари мумкин экан. Ўша лаҳзалардан сўнг сиз уларни дўст эмас, улфатлар қаторига қўшинг. Шундай бўлсада, кейинчалик сиз

уларга кўлингиздан келган ёрдамингизни аямай, аввалгидақа муомала қилиб юраверинг (майли, яхшилик яхшида).

Инсон дўстликка ва дўст топишга алоҳида аҳамият бериши керак экан. Ҳаммани ҳам дўст деб билиш нотўғри экан. Кишининг дўстлиги бир марта sinalаркан.

Азизларим! Маҳалланинг хизматига эринманглар, маросимларда хизмат қилиб туринглар. Қариндошга, мискинларга, маҳалладошларга ҳайр-эхсон қилиш билан ҳақларини адо этинглар ва исрофгарчиликка мутлақо йўл қўйманглар.

Пайғамбаримиз: “Сени икки нарса–фаҳрланиш ва исроф ҳатога бошлайди.Шундан эҳтиёт бўл” деганлар. Китобларимизда тирикларнинг марҳумлар ҳақига қилган ҳайр-эхсонлари ҳам риёдан, исрофдан холи бўлсагина, савоб олади, дейилган.

Баъзи худойиларда дастурхоннинг “тўқликка шўхлик” кабилида зиёфатбозликлардан фарқ қилмаслиги кишини ажаблантиради. Исрофда яхшилик йўқ. “Исроф саҳийлик эмас, тежаш баҳиллик эмас” деган ҳикматга риоя этмасак, ношуқурлик қилган бўламиз. Шунини унутманглар!

Луқмони ҳаким фарзандига: “Қариндош уруғларингдан, қўшинингдан алоқани узма, одамларни гийбат қилма, ўтиришларда ўз жойингни билиб ўтир, ўзингдан улуғлар олдига тушиб юрма, бошингни қуйи осилтириб ўтирма, ўнгу-чапга қарайверма, маст ва девона одамлар билан ҳамсухбат бўлма, бекорчи одамлар билан кўчада ўтирма” деганлар.

Ўзгаларнинг обрўсига ва мансабига ишониб, нима деса ишонавермаслик, айтган сўзи ва таклифини чуқур мулоҳаза қилиб, сўнг ҳукм чиқармоққа ўрганиш керак. Бу ҳақда шундай ҳикоят мавжудки, уни билиб қўйишингиз фойдадан холи эмас.

Бир куни ҳайвонлар подшоси шер очликдан касал бўлиб ётиб қолибди. Барча жониворлар навбатма-навбат хол сўраш учун унинг олдига борадилар. Фақат, айёр тулкигина бормайди. Шер унга: “Эй тулки, барча жониворлар мени кўргани келишди. Фақат сенгина келмадинг. Мурувват йўлидан узоқлашма! Тезда олдимга етиб кел! Сени кўрсам, гоятда мамнун бўламан !” – деган мазмунда хат юборибди.

Айёр тулки унга қуйидаги мазмундаги жавоб йўллабди: “Подшомизга тезда шифо ато бўлсин. Мен подшоҳимизни зиёрат қилиш шарафига муяссар бўлаолмаганининг боиси шуки, шу

вақтгача Сизнинг олдингизга жониворлардан кимки кетган бўлса, қайтиб келмади”.

Одамлар орасида юрсангиз, эзгу ишингиз ёки чиройли феълингиз эвазига албатта яхши гап эшитасиз, дуо оласиз. Дилингиз осмон қадар кўтарилади. Мабодо бир хунук иш қилсангиз ёки феълингиз чатоқ бўлса, ёмон гап эшитасиз. Кўнглингиз хира торгади, дунё кўзингизга қоронгудек кўринади. Бундан ҳам ёмони қарғишга қолишдан ўзи асрасин.

“Ҳалол меҳнатингиз билан, пешона тери билан топган маблағ эвазига бола-чақа боқсангиз, уларга ҳаром лўқма едирмасангиз билингки, сиз ҳалол одамсиз, тўлақонли мусулмонсиз” дейди донолар.

Ушбу ҳикматлар ҳам ақлимиз, ҳам қалбимизга таъсир этиб, ишимиз ва турмушимизни, феъл атворимиз ва одобимизни, одиллик, меҳр-шафқат, ҳақгўйлик, ҳалоллик каби фазилатларимизни адашиб ёки билиб туриб йўл қўйган камчиликларимизни тиниқ кўзгуда кўрсатгандай намоён этадилар ва юксак инсоний мезонлар билан яшашга ундайдилар, деб ўйлайман.

Азизларим! Энди шоирларнинг қуйидаги мисраларига эътиборларингни қаратмоқчиман. Уларни диққат билан ўқиб мағзини чақиб оларсиз деган умиддаман: **Шоирлардан бири:**

*Ҳаётинг айланса дўзахга бир кун,
Яқининг айланса узоққа бир кун.
Дўстларинг айланса тузоққа бир кун,
Билгинги, бораринг ота-онангдир.*

*Дардларинг сен билан ютгучи ҳам у,
Кетсанг гар сафарга қутгучи ҳам у.
Йиқилсанг қўлингдан тутгучи ҳам у,
Билгинги, қадрдон ота-онангдир.*

*Бошларинг текканда тақдир тошига,
Кўзларинг тўлганда алам ёшига.
Борарсан зор йиглаб онанг қошига,
Билгинги, азизинг ота-онангдир.*

*Дардингни ҳеч кимлар асло тингламас,
Онандек ҳеч кимса қалбинг айламас.
Сен учун дунёда ҳеч ким йиғламас,
Билгинки, йиғлаган ота-онандир.*

*Қувонсанг қувониб бағрига босган,
Кўзлардан асрабон туморлар осган.
Шодлигинг кўрганда қувониб, тошган,
Билгинки, азизинг ота-онандир.*

*Фарзандингга дунёда нелар қилмадинг,
Отанг кутганини асло сезмадинг.
Яхши сўзлаб онанг чун бир қулмадинг,
Билгинки, азизинг ота-онандир.*

деган бўлса,
Иккинчиси:

*Ёшлик ортда қолди, тургин оёққа,
Азму шижоатни унутма болам.
Насиҳат ёқмайди, энди қулоққа,
Ақлу фаросатни унутма болам.*

*Бу дунё аслида алдамчи бозор,
Унда лўттибозу, нокаслар бисёр.
Сен мардлар қошида мард бўлгин бисёр,
Ҳайру саҳоватни унутма, болам.*

*Балки дастурхонинг доим мўл бўлмас,
Омад ҳам ҳамиша чарақлаб қулмас.
Ким айтар суюнган падаринг ўлмас,
Сабру қаноатни унутма болам.*

*Огам деб кимлардир силар бошингни,
Укам деб еб кетар биров ошингни.
Минг бир тарозуга солар тошингни,
Макру адоватни унутма, болам.*

*Турфа синовларга дуч келган инсон,
Гоҳида шодондир, гоҳида нолон.
Чорасиз қолсанг ҳам лек, ҳеч қачон,
Ақду адолатни унутма болам.*

деган эканлар

Азизлар! Фарзандларингиз тарбиясида ҳикоялар, эртаклар, ривоятлар айтиб, ўз олдингизга қўйган мақсадингизни тушунтирсангиз, улар сиз айтган ўғитларни осон илғайдилар ва уларга осон амал қиладилар. Масалан, қуйидаги ҳикоятга бир эътибор беринг-а.

Ёз кунларининг бирида боғда отасига кўмаклашаётган бола отасидан сўрабди: “Нима учун мана бу дарахт қийшиғу, буниси тўғри ўсаяпти?”

Ота жавоб берибди: “Ўғлим, олдинги дарахтни қийшиқ ўсган жойларини қирқиб, парвариш қилиб турилган, шунинг учун у тўғри ўсган, иккинчиси эса ўз холича ўсган, парвариш қилинмаган, шу боис у қийшиқ ўсган”.

Демак, дебди бола дарахтларни доим парвариш қилиб туриш керак эканда. Отаси: “Ҳа ўғлим, сен ҳам худди ёш ниҳолга ўхшайсан. Сенинг қилган хатоларингни тузатиб турсам, яхши нарсаларни ўргатсам, сен эса менинг сўзларимдан чиқмасанг, яхши одам бўлиб вояга етасан. Агар аксинча, менинг панду-насихатларимни қулогингга олмасанг, худди шу қийшиқ дарахтга ўхшаб эгри ўсиб вояга етасан” деган экан. Фарзанд бундан қаттиқ таъсирланган экан.

Ҳаётнинг аччиқ чучигини кўрган, унинг синовларига бардош берган кекса авлодчалик болалар тарбиясига катта масъулият билан қарайдиган инсонлар бўлмаса керак. Улар ўзлари билганларини сидкидилдан фарзандларига ўргатадилар, донишмандлик билан ёмон хатолардан асрашга ҳаракат қиладилар. Улар инсоният абадий занжирида ўтмишда эришилган сара маънавий қадриятларни келажак авлодга етказувчи бебаҳо халқадирлар. Бобо ва момолар оилада тарбияни мукамал йўлга қўйишда, чинаккам халқчил тизимни яратишда жонкуярлик қиладилар. Ёшларга таъсир этишнинг самарали йўлларини топадилар.

Халқ донолиги, минг йиллик тажрибалар, миллий анъаналар қарияларимиз онгида турмуш тарзида жамлангандир. Шу боис

бўлса керак, халқимиз: “Қари билганини пари билмайди” деб, уларни “хонадонимиз фариштаси, ҳайру-баракаси”, деб аташади.

Шу боис, Сизлар ўзларингиздан катта, ҳаёт тажрибалари бой бўлган кексаларимизнинг панду-насиҳатларига кулоқ тутинглар ва уларга амал қилишга одатланинглар.

Билингларки сабр-қаноат инсонлар учун буюк бир фазилат. Сабр – мўмин-муслмон кишининг руҳий таянчи ва хидоятга бошловчи омилдир. Сабр-осудалик, хотиржамлик туйғуси бўлиб, киши нафсини ҳар қандай таъмалардан эҳтиёт қилувчи жараёндир. Қаноат йўли – иззат йўли: Қаноатли киши сабрли, чидамли бўлиши билан бирга ҳасад, хирс, хорлик каби иллатлардан узоқда бўлади. Халқимизнинг “Сабр таги-сарик олтин” дегани бежиз эмас. Сабр инсонни инсонийлик қадрини сақлаш билан бирга қувват бағишлайди.

Сабр, қаноатли киши ҳаётнинг аччиқ-чучугига бардош беради. Садоқат билан оила тутаяди. Сабрли кишида инсоф-диёнат мавжуд бўлади. У ўз кучи билан кун кечиради. Ҳалол меҳнат қилиб, ҳеч кимдан бирор нарса таъма қилмайди. Бойликларга учмайди. Ҳаётда учрайдиган барча қийинчиликларга бардош беради. Турли-туман сўзларга, қайғу-аламларга сабр-қаноат билан чидайди. Савоб ишларни кўп қилади. Савоб кетидан қувганнинг дили равшан, юзи ёруғ бўлади. Бекорга: “Одоб билан тирикдир одам, одамсиз на даркор олам” дейишмайди-ку.

Инсоннинг бошидан қандай воқеа ва ходисалар кечмайди, дейсиз. Сабр-тоқатли инсонлар шахсий, оилавий сирларни керак бўлса бир умрга пинхона сақлайди. Чунки сирни ошқора бўлиши обрў - эътиборни букилишига олиб келади. Сабр-тоқатли киши адолатли бўлади. У бошқаларнинг камчилигидан кулмайди, аксинча унга иложи бўлса яқиндан ёрдам беради. Сабр – тоқат қанчалик оғир бўлмасин, кейинроқ шодлик келтиради. Шу боис **сабр билан зафар** бир – бирига қадимдан дўст бўлиб келган.

Ҳар нарсанинг ибтидоси ҳам, интихоси ҳам бор. Қодир табибнинг ҳеч ўзгармас қонуни – тугилмоқ ва бир куни ўтмоқ ҳам бор. Ажал ҳеч кимни – шохни ҳам, гадони ҳам, эркагу – аёлни ҳам, гўдагу – кексани ҳам аямайди, вақти қазоси етганда ҳамма ҳам бандаликни бажо келтиради, ундан ҳеч ким кутила олмайди. Бу тақдири азалнинг ҳукми. Тақдирнинг тақозосига сабр қилиб, марҳум қабристонга дафн этилади. Расм – удумимиз шундай.

Ота – боболаримиз инсон вафот этгандан сўнг, унинг рухларини ёд айлаб, қабрларини тавоф айлаб эслаганлар. Мозорга гуллар экилган, қабрлар атрофи тоза, покиза тutilган. Ёшларни қабристонларга олиб бориб, у ерни зиёрат қилиб туриш кераклигини уқтирганлар.

Донолар: «Ғам – андух қийнаганда дарё бўйига, бахтинг тошиб, завқинг ошиб кетса қабристонга бор» деб насиҳат қилганлар. Чунки ғамгин одам дарё бўйига борса, соф ҳаво, сув тафти ва жилваси билан дилидаги андух ёзилади. Бойлиги ошиб кетиб, босар – тусарини билмай қолган бандаси қабристонга борса, ҳовридан тушади, манманликдан қайтади.

Дунё ўткинчи. Дўппини бир бор айлантиргунча неча йиллар ўтиб кетади. Ўзлигини англаб етган, қалбига кулоқ солган ҳар бир инсон марҳумларни хотирлаб, қабрларини тавоф этиб турса, мен бу фоний дунёда нима иш қилдим, яна қандай ишлар қилишга қурбим ва вақтим етади, деган саволни берса, унинг қалби тозаланади, ёмон йўллардан, фикрлардан қайтади, инсофга келади, шу билан бирга одамийликнинг гўзал фазилатини бажарган бўлади.

Шу боис, қабристонни зиёрат қилиб туриш керак. У сизга охиратни эслатади, кўпроқ инсонларга яхшилик қилишга, савобли ишларни амалга оширишга ундайди, инсонларни имонга чақиради.

Табиатнинг буюк неъматларидан бири – нондир. Нон азиз ва мўътабар. У ҳаётимизнинг нафақат мазмуни, балки беазаги ва кўркидир. Дастурхон солиндими, албатта биринчи навбатда нон қўйилади, уйга келган меҳмонни нонсиз кузатишмайди. Ўғил йигит бўлиб ҳарбий хизматга кетар экан, оналар нон тишлатиб, уни уйининг энг тўрисиغا илганлар. Момоларимиз гўдаклар чўчиб уйғонмасин дея, уларнинг бош тарафларига нон қўйиб қўядилар.

Дарҳақиқат нон – бу узок умр, тўқлик ва бахт, инсонлар ризқи, фароғати, Ватан муҳаббати ва тинчлик рамзидир. Ҳалқимизда «Нон – имондан азиз», «Нонга ҳурмат – элга ҳурмат», «Нон мўллиги – эл тўқлиги» деган нақллар нонни муқаддаслигидан далолат беради.

Ота – оналаримиз, бобо – момоларимиз ҳар куни эрталаб дастурхонда нонни кўрганларида унинг улуглиги ва азизлиги шарафига тавоф айлаб, шукроналар айтадилар.

Нон – олий неъмат. Дунёда энг лаззатли нон одам боласининг ўз касби ва қўл кучи билан топган, пешона терини тўкиб қўлга киритган нони бўлади.

Доно халқимиз нонни улуғлаб, уни дастурхонга тескари қўймайди, унинг устига бошқа нарсаларни ҳам қўймайдилар. Нон устидан хатлаб ўтилмайди. Мабодо нон қўлдан ерга тушиб кетса, дарҳол уни олиб, уч марта ўпиб, пешоналарига сурадилар, нон ушоғини дастурхон устида кўрсалар, бармоғини хўллаб, ушоғига босиб олиб, еб қўядилар. Шулар орқали нонни эъзозлаш, хор ва исроф этмасликка бошқаларни ундайдилар.

Донолар айтади: “Кимки дастурхонга тўкилган бир луқмани ёки нон ушоғини олиб еса, “ақлдан озиш” касаллигига чалинмайди, авлодларидан аҳмоқ чиқмайди, бадани турли касалликлардан сақланади, ўзи асло қашшокликка гирифтор бўлмайди”. Бу жуда ҳам тўғри гап.

Шу боис, барчаларингиз нонни эъзозланглар, исроф қилманглар!

Ҳар доим ваъдага вафо қилишга интилинглар. Бу борада тартиб-интизомли бўлиб, ваъдалашган жойга ҳеч ҳам кечикиб борманглар. Агар бир-икки бор кечикиб борсангиз, инсонларда сизга нисбатан нотўғри фикрлар пайдо бўлади. Сўзида турмайдиган инсонни халқимиз “бебурд” деб аташади ва у инсон одамлар орасида беобрў ва қадрсиз бўлиб қолади.

Қўлидан келмаган ишга ваъда бериб, бировни ишонтириш, менимча энг ёмон одат. Сиз ҳам, азиз фарзандлар, қуруқ ваъда билан бировларни илҳақ қилманг!

Ҳар бир одамда ҳам, унинг ўзи сезмаган камчиликлари кўп бўлади. Агар бирон камчилигингиз тўғрисида сизга айтсалар, фаросатингиз билан унинг тўғри ёки нотўғрилигини фарқлаб, уни йўқотишга жазм қилинг. Билингки, ҳақиқат тиконли гулга ўхшайди, хидлашни билмаганларнинг бурнига санчилади. Бор камчилигига иқроор бўлмаган инсон ўз касаллигини табибдан яширган бемор кишига ўхшайди.

Содда ва табиий холда умр кечириш ҳаётнинг энг гўзал ва тўғри йўлидир. Бу йўл инсонни самимий, ҳақиқатгўй, номусли ва матонатли бўлишга олиб боради. Шуни унутманглар!

Азиз фарзандлар! Айтар сўзни айтинг, айтмас сўздан қайтинг. Ривоят қилишларича, бир куни Пайғамбар алайҳиссалом саҳобаларига қараб: “Сизлар эсон-омон ухлаб турсаларингиз,

нафас олсаларингиз, қўл-оёқларингиз соғ-саломат қимирласа, баданингиздаги ҳар бир бўғим эвазига биттадан садақа вожиб бўлади”, - деган эканлар. “Бунча садақани қаердан оламиз”, - дейишибди саҳобалар. Шунда Расулulloҳ: “Яхши сўз ҳам садақадир”, - деган эканлар.

Бир инсон билан учрашиб икки оғиз ширин сўз билан унинг кўнглини кўтариб қўйсангиз, сиз унга катта маънавий ҳадя инъом этган бўласиз, шунда ҳамма бўғимларингизнинг саломатлиги эвазига берилган садақадан хорижсиз.

Халқимизда тилга эътибор – элга эътибор деган нақл юради. Буни маъносини яхши тушуниб олинглар. Тил ҳам худди машина рулидек гап. Уни тўғри бошқара олмасанг, издан чиқиб, талофатга учратиши турган гап.

Шу боис донолар: “Оғиз ичидаги тил, қин ичида яширинган қиличдир”, “Тил тезлигидан қадам тезлиги яхши”, “Тил борки бол келтиради, тил борки бало келтиради”, “Тил тинч бўлса, бош саломат бўлади”, “Кишининг тойиши оёғини қонатади, тилнинг тойиши барча неъматлардан маҳрум этади”, “Яхши сўздан одам яшнайди”, ёмон сўздан олам қақшайди”, “Сўз инсон юрагининг калити”, “Яхши сўз айтиш ҳам савобдир”, “Сувнинг мазаси муз билан, ошнинг таъми туз билан, инсон яхшиси – сўз билан”, “Айтар сўзни айт, айтмас сўздан қайт”, “Сўзни кўнгилда пиширмагунча, тилингга чиқарма”, “Ғамсиз яшашнинг белгиси тўрт нарсадир, булар: якун сўз, яхши феъл, яхши ният ва яхши суҳбат” деган бўлсалар, шоирлар:

*Жаҳонда гўёки султон эрур тил,
Қалбларга севинчу, ҳам эсон эрур тил.
Ноўрин айтилса, дилинг ранжитиб,
Умрингга заволу зиён эрур тил.*

Ёки

*Оғзига келганини демоқ нодоннинг иши,
Олдига келганини емоқ ҳайвоннинг иши.*

Ёки

*Ўйлаб гапир, кўнгил ранжир,
Арзимаган бир сўз билан.
Аммо лекин олиб бўлмас,
Дилни баъзан минг сўз билан*

деган эканлар

Тилга эҳтиётсизлик ёшу-қари, яхши-ю ёмонни нақ юрагини мўлжалга олиб, аралашига ўққа тутиш билан тенгдир.

Ҳалқимизда: “Ким тилини тийибди, нажот топибди” деган нақл бор. Лекин тилни сақлайман деб, бутунлай жим туриш лозим эмас, сўзларни ушбу тўрт қисмга ажратиш мумкин: Биринчиси – фақат зарурли, иккинчиси – фақат фойдали, учинчиси – зарар ҳам, фойда ҳам бор, тўртинчиси – униси ҳам, буниси ҳам йўқ. Биринчи ҳолатда бутунлай сукут зарур, иккинчисида сўзлаш лозим, учинчисида агар фойдали томон ғолиб чиқса, сўзлаш керак. Тўртинчисида – сукут лозим. Чунки фойдаси ҳам, зарари ҳам йўқ нарса билан шуғулланиш вақтни бекор ўтказишдан ўзга нарса эмас.

Донолар: “Сўз – ҳаёт, сўз умид, сўз муҳаббатдир. Сўз қувватидан, сўз қудратидан, сўз сеҳру жозибасидан кўра буюкрок куч йўқ оламда. Яхши сўз баданга роҳат, билакка куч-қувват, танага ором, вужудга осойишталик бағишлайди”, дейишади. Кишининг оғзи ўрага қиёс. Сўзлар мисоли ерга сочилган уруғ дони. Агар оғиздан чиққундек бўлса, уларни битталаб териб олиш мумкин эмас, эл-юрт эшитгандан кейин бу сўзларни пардалаб бўлмайди. Ширин ва эзгу сўзлар оқиб турган зилол сувга ўхшайди. Зилол сув қаерга оқиб борса, у ердан анвойи чечаклар униб чиқади”, дейишади донолар.

Арасту: “Оддий одамларга оддий гапир, донолар билан доноликка хос гаплаш, ҳар кимнинг фаҳму-фаросатига мослаб гапир, унинг фаҳму-фаросатини эса гапидан билиб оласан” деган экан.

Инсонлар билан ширинсуҳанликда бўлиш – ҳикматнинг боши. Ширинсуҳан одамлар атрофни ибрат кўзи билан кузатадилар.

Бировни сўкиб, унга таъсир ўтказган одам ҳеч қачон обрў топган эмас, аксинча, одамларда унга нисбатан яширинча нафрат уйғонади, ундайлардан узоқлашишга интилади.

Биз мусулмон фарзандимиз. Мусулмон киши қўли билан ҳам, тили билан ҳам бошқаларга озор бермайди.

Унутмангки, дунёда ҳисоб-китобсиз нарса йўқ. Ҳар ким нима экса, шуни ўради. Агар билсангиз сўзларнинг ҳам ўз вазифалари бўларкан. Сўзлар ҳам ишларкан, ўз вазифаларини бажараркан. Кўпинча улар инсонни тўғри йўлга бошларкан, кайфиятини кўтараркан, баъзида эса сўзлар ҳам хато қиларкан. Шунинг учун тилимиздан чиқадиган сўзларга бепарво бўлмай, уни тилдан

чиқмай туриб, обдон пишириб, сўнг чиқарсак, улар яхши натижа бераркан.

Хадисларда “Сиз биров билан учрашиб, сўзлашсангиз, сўзлаган одамнинг савлатига эмас, балки оғзидан чиқаётган сўзларнинг мазмунига эътибор беринг”, деган ибратли сўзлар бор.

Ота-боболаримиз: “Тўрт кунлик дунёда ширин бўлиб ўтинг”, деб бекорга айтишмаган. “Ширин бўлиб ўтиш – бу ширинсуханликдир. Инсонга умр унча кўп берилмаган. Шундай экан, оз фурсатни, ширин ҳаётингизни ўз сўзингиз билан аччиқ қилманг.

Шунинг учун қалбингизни кенгроқ тутиб, тилингиздаги найзаларни бўлар-бўлмасга санчишни одат қилмаганлар, имоним комилки, сизларни барча севади.

Давлат тили – она тилимизни эъзозланглар!

Ҳозирда давлат органлари, идора, муассасаларда иш давлат тилида юритилмоқда. Шу билан бир қаторда юртимизда яшаётган барча миллат вакилларининг тили ва маданиятига ҳам ҳурмат билан қаралмоқда. Ёшларимиз чет тилларини ўрганмоқдалар. Айни кунларда юртимизда миллатлараро тотувликни мустаҳкамлашга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Юртимизда юзга яқин миллат ва элатлар ҳам ўз навбатида давлат тилимизни чуқур ҳурмат ва ихлос билан ўрганмоқдалар. Рус, корейс, арман ва бошқа миллат вакиллари ўзбек тилида чиройли талаффуз билан сўзлашганларида қойил қоласан киши. Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Лариса Москалёва ижросидаги ўзбекча кўшиқларни тинглаб завқланамиз. Буларнинг бари истиклол шарофатидир.

Тақдир тақозоси билан хорижий мамлакатларга қочиб бориб, у ерлардан паноҳ топган ватандошларимиз ўша юртда туғилган фарзандларига она тилимизни ўргатаркан, уйларида ўзбекча гапиришарканлар. Уларнинг фарзандлари хатто “алла”, “ёр-ёр” айтишни ҳам билар эканлар. Она тили ҳар бир миллат учун азиз саналади. Унга эътибор эса, ўзликка эътибордир.

Буюк авар шоири Расул Хамзатов бир шеърида ёзишича, у тушида ўлиб қолган эмиш. Шунда қулоғига турли тилдаги товушлар чалинибди. Авар тили эшитилганда у тирилибди. Шоир, агар авар тили бу дунёдан ғойиб бўлса, Расулни ўлган деб ҳисоблаганлар, деган экан.

Қиссадан хисса шуки, давлат тили миллат белгиси, бебаҳо бойлик, гурур уни келгувси авлодларга асраб-авайлаб етказиш барчамизнинг бурчимиздир. Лекин ҳаётда айрим ўзини маданиятли, маънавиятим бой деб юривчи кимсалар ёнида бошқа миллат вакили бўлмаган ҳолларда ҳам ўз она тили қолиб, ўзга тилда гаплашадилар. Ота-онасига сенлаб гапирадилар. Айтингчи, бу кимсаларни маънавий бой, маданиятли деб бўладими?

Азизларим! Сизларга бирон бир ҳикояни, ривоятни ҳадисни, ибратли ҳаёт тажрибаларини ёки нақлни баён қилган бўлсам, Сиз уларни эшитсангиз ёки ўқисангиз, билингки, уларнинг ҳукми фақат бир воқеа ёки бир вақтга хос эмас, балки ҳамма ишларга ҳамма вақт ҳам тадбиқ этса бўлаверади.

Масалан Расулulloҳ (САВ) бир саҳобийга қараб “Жаҳлу ғазабли бўлма” деган бўлсалар, ҳар бир мусулмон то қиёматгача бу ҳисобни менга ҳам айтганлар деб билиши керак. Шу боисдан дунёю охираат учун фойдали бўлган гапни қаерда, кимдан эшитишдан қатъий назар, дарҳол уни қулоққа олиш ва имконият борича унга амал қилишга ўтиш зарур бўлади. Буни доим ёдда тутинглар!

Азиз фарзандлар! Яхшиларга эш бўлинг, ҳамроҳ бўлинг. Бу ёруғ дунё яралганидан буён яхшилик ва ёмонлик, ёвузлик ва қабохат ўртасида мангу кураш кетади. Бирор ишни бажариш учун яхши мутахассис бўлишнинг ўзи етмайди. Авваламбор яхши инсон бўлиш керак. Бу ақиқа ханузгача ўз аҳамиятини йўқотгани йўқ.

Севимли шоиримиз Эркин Воҳидов айтганидек халқимизнинг “Минг асрлар ичра пинхон...” яшаб келаётган жуда табаррук урф-одатларимиз, миллий қадриятларимизни сақлаб қолишимиз керак.

Инсонларга эзгулик уруғларини сочиш, меҳр-оқибатли бўлиш – энг юксак фазилатлардандир.

Ҳар нарсанинг ибтидоси бўлганидек, уни интиқоси ҳам бўлади. Туғилган одам албатта бир кун вафот этади, деб утдик. Агар бу инсонни сўзлари “эзгу” бўлса, бошқалар қалбидан жой олган бўлса, унинг номи мангу қолади, тиллардан тилларга, диллардан – дилларга кўчиб юради.

Типратикон тиконсиз туғилади, тикони кейин пайдо бўлади. Одам боласи яхшиликни ҳам, ёмонликни ҳам ўзини ўраб турган муҳитдан ва шароитдан олади. “Яхшилик калити билан занглаган

ва моғор босган қалбни қулфини очса бўлади” дейди кўпни кўрган кексалар.

Яхшилик илдизида ўзликни англаш санъати мужассам. Ўзликни англаш маънавият туфайли майдонга келади. Ўзлигин англаган одамгина юрт, табиат ва халқни сева олади.

Киши эзгу ният қилса, кўнглида фақат яхшиликларни ўйласа, уни қиладиган барча ишлари ўзи хоҳлагандақа бўлаверади.

Эзгулик қимматбаҳо гавҳар. Асл ипак ва тоза шойи мисоли, у доимо юксак кадрланади, доимо эъзозда. Ёмонлик эса кадрсиз нарсасдек гап, доимо у оёқ остида қолиб кетаверади.

Шоир айтганидек:

*Заррача яхшилик бежавоб бўлмас,
Ёмонлик ҳам билгин, жавобсиз қолмас.
Атрофга қарагин, ҳисоб бўлаяпти,
Нени қилса инсон шуни кўряпти.*

Агар яхшилик теварагида айлана олмасангиз, яхшилар теварагида айланинг” дейди донишмандлар.

Вонз Кошифий шундай дейди: “Яхши ҳулқ, яхши муомала бир йўлдирки, у йўл билан юрмасдан туриб, иззат ва шараф манзилига етиб бўлмайди”.

Яхши ҳулқ, яхши фазилят, гўзал чеҳра - бу-инсон учун буюк мартаба, улуғ ризқ, олий мукофотдир. Бутун оламдаги, оиладаги ёвузликни, разилликни бир дақиқага тўхтатиб кўювчи қурол бор, бу дунёда, бу қурол – яхшилик, яхши сўз, самимий муомаладир.

Эзгуликнинг натижаси ҳаракат қилаверишда, бекор ўтирмасликда. Ҳалол меҳнат қилиб, Аллоҳдан сўралаверса, ризқни етказаверади.

Неча-неча яхшилардан бир ёмон пайдо бўлур,

Бир ёмоннинг дастидан мавж урган дарё қурур, деб бежиз айтишмаган.

Яхшилик тез унутилади, ёмонлик эса бир умрга хотирада муҳрланиб қолади.

Халқ орасида одамнинг обрўсини кетказадиган ёмон хислатларга ёлғончилик, хиёнат ҳам киради. Ёлғончилик инсонни пасткашликка ундайди.

Ёлғончи ҳам, хиёнаткор ҳам бир кун албатта билинади ва у инсон эл ичида хору-зор бўлади.

Инсон фазилатларини оширувчи ёқимли ҳулқлардан бири **тўғрилиқдир**. Тўғри ўсган дарахтга ҳамма хавас билан қараса, тўғри одам ҳам халқ орасида обрў-эътиборда бўлади. Қуйидаги хикояга бир эътибор беринг-а!

Бир киши уй қуриш ниятида ўн бир туп дарахт экибди. Дарахтлар сарв қоматларини кўкка чўзиб ўсаверибди. Лекин бир тупи атрофга тарвақайлаб кетаверибди. Гох ўнгга, гох чапга энгашиб, ёнидагиларни ранжитибди.

- Сен биздан бошқачароқ чиқиб қолдинг. Қаторда бўлганингдан кейин ҳамма билан баравар ўс-да! Бундай қилаверсанг, қийшиқ, букри бўлиб қоласан, - дебди ёнидаги одил терак.

- Менга ақл ўргатма, нима қилишимни ўзим биламан, - дебди ҳалиги ўзбошимча терак.

У яна ўз билганича ўсаверибди. Шундай қилиб кунлар, ойлар, йиллар ўтибди. Тераклар вояга етибди.

Уларнинг эгаси: энди кунимга ярайсиз, деб ҳамма терагини кесибди, пўстлогини шилиб олиб, ёғочларни қуритибди. Кейин уста чақириб, шу теракларни тўсин қилиб, ўн бир ёғочлик уй қуришни буюрибди-да, ўзи иш билан бир неча кунга қўшни қишлоққа кетибди.

Қайтиб келса, уй ҳали ҳам битмаганмиш.

- Уйингиз аллақачон битган бўларди-, битта тўсин етмай қолди, - дебди уста.

- Тавба, - дебди уй эгаси ёқасини ушлаб, - наҳотки мен янглишган бўлсам? Ахир ўн бир туп теракни ўз қўлим билан экиб, ўз қўлим билан келтирган эдим-ку сизга.

- Сонига ўн битта терак экан. Лекин ўнтаси тўсинга яради. Биттаси эгри ўсган экан. Уни иккига бўлдим, у ёқ-бу ёғини йўниб, остонага қўйдим, дебди уста.

Бу гапни эшитгач, уй эгаси бозордан битта тўғри хода келтирибди. Уй битибди.

Бу воқеага кўп вақтлар бўлибди. Лекин ҳозиргача ўша тўғри тўсинлар уйнинг шифтида, ҳаммадан баландда турар экан. Остонани эса ҳар куни неча-неча киши босиб ўтаркан.

Билинги, ростгўйлик – инсонни ўткир ақл, соф мулоҳаза, тоза кўнгил, олийжаноб ва мард эканини кўрсатиб турувчи далилдир.

Дунёда ростгўйликдан кўра кўркаврок хулқ ва табиат йўқ! Ҳинд ҳақимлари айтадилар: “Сабру чидамли одам пушаймонлик тортмайди. Уч тоифа одам ҳамма назарида ёв: бахил, золим ва такаббур. Уч тоифа одамни кўрмай туриб ҳам севиш мумкин: Олимни, одил кишини ва сахийни”.

Сиз яхши бўламан десангиз, ҳаммани бир текисда кўринг. Яхши инсонни кўнгли пок бўлади. Кўнгли пок инсон эса тўғри сўзлайди, халол бўлади, фисқу-фасод билан шуғулланмайди, доимо шуқрона айтиб яшашни биледи.

Бировларга яхшилик қилишга ориятли, виждонли кишиларгина қодирдилар.

Ҳақимлар айтади: “Уч хил кишига яхшилик бўлмайди. Биринчиси, дангасага, улар экин ўсмайдиган тошлоқ ёки шўр ерга ўхшайди, унга қанча яхшилик уруғлари экмагин, барибир кўкариб чикмайди, яъни таъсир қилмайди. Иккинчиси, орсиз ва ҳаёсиз кишилар бўлиб, уларга яхшилик қилсанг, буни тушуниш ёки раҳмат айтиш ўрнига, мenden кўрққанидан қияпти, деб ўйлайди. Улар янада тумшукларини кўтариб, кўпроқ нарса талаб қиладилар. Яна бири ахлоқ кишилар бўлиб, сен қилган яхшиликнинг қадрини билмайди, унинг фарқига ҳам бормайди.

Оқил ва доно кишиларга яхшилик қилмоқ эса савоб ва олий хислатдир.

Кимки яхшиликни қурол қилиб олибди, демакки у жаннат томон йўл топибди. Одамларга ҳурмат кўзи билан боқмоқ ва раҳм кўзи билан қарамоқ, ақллилик ва донолик белгисидир.

Яхшиликни кўп қилган кишининг пушаймонлиги кам бўлади, доимо юзи ёруғ бўлади.

Шу ўринда Сизларга ўқиган бир нарсани баён қилишга жазм қилдимки, зеро бу ҳам Сизларнинг маънавий дунёингларни бойитса, ажаб эрмас.

Бир куни жаноби Расулulloх (САВ) саҳобаларига қараб айтадиларки: “Биласизларми, мискин бечора ким?”, Саҳобалар жавоб бердилар: “Мискин бечора деб на пули ва на матоси бор кишини айтурмиз”. Шунда пайгамбаримиз айтибдиларки: “Йўқ, мискин бечоралар деб шундай одамларни айтадиларки, менинг умматларим қиёмат куни маҳшаргоҳга йиғилган пайтларида, уларнинг ичида намозларини ўз вақтида ўқиган, рўзалар тутган, закотларини ҳам адо этган мусулмонлар бўлади. Лекин улар бошқа айблари сабабли мискин бечоралардан ҳам баттар ҳисобланурлар”.

Чунки улар ибодатларини мукаммал қилганлари билан бировларни сабабсиз сўккан, ҳақорат қилган ёки ноҳақ зулм ўтказган бўладилар. Ана энди махшаргоҳда ўша мазлум, жафокаш кишиларга **Хақ Таоло** булардан қасосларини ундириб беради, яъни қанча зулм ўтказган бўлсалар, шунча миқдорда қилган хасанотларидан – савоб ишларидан олиб, шу мазлумларга бўлиб беради. Агар қилган савоб ишлари тўлашга етмаса, мазкур мазлумларнинг гуноҳларидан олиб, ўша золимларга ёзилади. Савоблар тугаган ва унинг устига халиги мазлумларининг гуноҳларини ҳам ўзларига олганларидан кейин табиийки, жаҳаннамга ташланурлар”, деб жаноби Расулуллох ўз умматларига разил сифатларнинг оқибати қандай мудҳиш эканлигидан хабар берган эканлар.

Яна Пайғамбаримиз: “Жабру зулмнинг турлари жуда кўп. Масалан, ота-оналар ўз фарзандларига яхши тарбия бермаётган бўлса, бу ҳам зулм. Оила бошлиғи ўз рўзғори учун зарур нарсаларни муҳайё қилишга ҳаракат қилмаётган бўлса, бу ҳам зулм. Аёл киши ўз эрига хиёнат қилса, эрининг топаётган маблағидан сўрамай, қаёқларгадир сарф қилаётган бўлса, бу ҳам зулм. Қайнона ўз келинларига ўғай оналардек қаттиқ муомалада бўлаётган бўлса ва аксинча келин қайнонага нисбатан адолатсиз бўлса, бу ҳам зулм. Хуллас, қўлидан яхшилик келадиган одам ёмонлик қилса ёки ёрдам қилишга қудрати етатуриб, ёрдамини аяса, демак унинг бераҳм, бешафқат, балки золим одам эканлиги, маълум бўлади”, - дейдилар.

Поклик нопоклик юзидаги қора пардани олиб ташласам, дейди. Иллат номи билан аталадиган кусурли ахлоқ эса жон-жаҳди билан каршилик кўрсатади.

Авваллари бирон қишлоқ ёки даҳада бирон шахс элу-юртнинг юзига оёқ қўйиб, кетма-кет огохлантириш, танбехларга кулоқ солмай, ахлоқ нормаларини бузаверган бўлса, у шахснинг юзига қорақуя суртиб, эшакка тескари миндириб сазойи қилганлар. Қишлоқнинг нариги бошига етиб боргунча уни шармандаси чиқиб, эшакдан тура солиб қочи қолганлар, узоқ вақт кишиларга кўрина олмай юрганлар. Бу ҳам нопокнинг ўзига хос жазолаш усулларидан бири бўлган. Айтмоқчимизки, ҳалқ ҳамиша иллат устидан қулган.

Умуман олганда олам қарама-қаршиликлар кураши негизда қурилгандир: Жисмоний нарсаларда ёруғлик ва зулмат, тирик

табиатда ҳаёт ва ўлим, маънавият оламида эзгулик ва ёвузлик, ижтимоий ҳаётда адолат ва разолат ўртасида кечадиган тинимсиз курашда ўз тажассумини топади. Абадул-абад давом этадиган бу курашда оралик йўл йўқ, бўлмади ҳам, бинобарин, ҳар бир одам, хоҳлайдими, йўқми, мазкур курашда ё эзгулик ва ё ёвузлик тарафида туриб, ҳаракат қилишга маҳкум этилган. Ёлғиз имони бутун (имоннинг арабча лугавий маъноси ишонч демакдир), эътиқоди метин кишигина ҳамиша эзгулик тарафида туриб ҳаракат қилади. Имонли киши ўғрилиқ ва талончиликдан, ўзгалар мол мулкига кўз олайтиришдан, ўзлигига, яъни ўз имонига хилоф иш қилишдан тия биладиган комил инсондир. Пасткаш мунофиқ, жохил, худбин кимсалар эса турфа балои нафс кетидан бориб, турли-туман ярамас сўқмоқлардан одимлаб келган ва одимлашда давом этадилар. Ҳар кимнинг қайси йўлдан юриши ўз ихтиёрида. Барчамизнинг рўпарамизда Ҳақнинг буюк ва асло адашмайдиган тарозиси турибди. Биз барчамиз ана шу улуг ажрим кунига, буюк тарози қошига кунма-кун бораётган одамлармиз.

Шу боис, бир бирингизга меҳрли бўлинглар. Меҳр шундай фазилатки, унга эга инсон дунёда сира кам бўлмади. Бундай хислат эгаси барчага эзгуликни раво кўради, яхшилик қилишга интилади ва охиратда унинг самарасини, ҳайрли мевасини кўради.

Меҳр дилингизда ва тилингизда бўлсин. “Ёмонлик – бутун нуқсонлар мажмуидир” дейишади. Ўз манфаати йўлида ҳеч нарсадан қайтмайдиган инсонларнинг бировларга касофати тегишини ҳисобга олиб, уларга зинҳор-базинҳор ёндашмасликни кўпни кўрган инсонлар: Ёмонга ёндашма, яхшидан адашма” деган нақл билан ифода этганлар.

Дунёда топайин десанг омонлик

Бировга заррача қилма ёмонлик

деган мисралар ҳам ибратлидир.

Азиз фарзандлар! Яхши фазилатлар соҳиби бўлинг. Шуни ҳеч унутмангки ақл белгиси камтарликдир. Камтарлик барчани ҳавасини ва ҳурматини кўзгатадиган ёқимли одатдир.

Мовароуннаҳирлик авлиёлар пири Хўжа Юсуф Хамадоний ўттиз саккиз марта пиёда ҳаж амалларини бажарган, муқаддас Куръон китобимизни минг бора кироат ила ўқиб, саккиз минг

бутпарастни мусулмонликка даъват қилган бўлсаларда, азбаройи ўзини хокисор тутган, тириклик важдан этик тиккан, деҳқончилик билан ҳам шуғулланган, барчага иззатда бўлган.

Хўжа Ахмад Яссавий шайх Баҳоуддин Нақшбанддек инсонлар ҳам камтарликни юқори қўйиб, кўнгилни ранжитишни қабохат деб билганлар. Улар ҳеч қачон буюкликни даво қилмаганлар, оддий инсонлар орасида бўлганлар.

Камтарлик кишиларни бир-бирига яқинлаштиради, такаббурлик эса узоқлаштиради. Зеро, ҳалол камтарона меҳнат билангина эл ҳурмати қозониш мумкин.

“Кишилар Мажнунтол олдиға ҳадеб келаверганидан Мирзатеракнинг гаши келиб, такаббурлик билан:

- Ёнимга, савлатимдан ҳайқиқиб, унча-мунча одам кела олмайди. Сенга хайронман, олдиндан одам аримайди, ё сени назар-писанд қилишмайдимиз? Бунинг устига сени қўшиққа солганларига бало борми? – дебди.
- “Сен, кибру ҳаво билан осмонга қараб интилсан. Соянг ҳам ўзингга яраша. Мен бўлсам ўзимни вояга етказган замин билан қаттиқ боғланиб, унга ҳурматда-ю, таъзимда бўламан. Ёнимга кишиларнинг кўплаб келиши, балким, ана шу камтарлигимдандир. Сен кибрликни касб қилиб олиб, манманликка берилмаганингда эди, бунчалик эътибордан қолмаган ва охири кесилиб, оёқ остига тушмаган бўлар эдинг” деб жавоб берган экан мажнунтол.

Камтарлик – инсон қиёфасини безовчи бебаҳо фазилатлардан биридир.

Камтарлик бу эзгу ниятлик, одамийлик, хушмуомалалик, бағри кенглик, иззат-икромни билишлилик, дўстлари ва умуман ўзгаларнинг қадрига етишлик, маънавий поклик демакдир.

Камтар инсон ўзини бошқалардан устун қўймайди, ўзига бино қўйиб, шухрат кетидан қувмайди, ютуқлардан эсанкирамайди ва мақтанчоқлик қилмайди.

Улуғлик одамлардан ранжимасликдан бошланади. Чунки ранжишда кибр бор, кибр эса қалб кўзини хиралаштиради. Демак, яхшилиқни ҳам ёмонликни ҳам ўзимиздан излаганимиз маъқул экан.

Кузатиш, ҳаёт сабоқлари шуни кўрсатадики, такаббурлик қилиб, ўйламай қилган ишлар, айтилган гаплар узоқ яшамасада, лекин унинг тавбаю-пушаймони кўп ва узоқ давом этади, инсон

хотирасидан чиқмайди. “Билингки, кибр гунохи асло кечирилмайди, чунки у шайтони лайндан қолган меросдир” дейди араб донишманди.

Луқмони ҳакимдан ҳикматли сўз айтишни сўраганларида у шундай деган экан: “Уч йил илм ўқидим, тўрт подшоҳни кўрдим, ҳаётдан ўзимга тўғри хулоса чиқардим. Одамнинг вужудида тўрт ажойиб хислат бўлиб, уларнинг тўртта душмани ҳам бўлар экан. Улардан биринчиси ақл бўлиб, унинг ўғриси ғазаб экан. Иккинчиси саховат бўлиб, унинг ўғриси хасад экан. Учинчиси олийжаноблик бўлиб, душмани гийбат экан. Тўртинчиси ҳаё бўлиб, унинг ўғриси таъма экан.

Билингки, бировдан таъма қилиш энг ёмон хислатдир. Аммо баъзи кишилар борки, барчага таъма кўзи билан боқадилар. Бировдан фойда етмаса, хатто ундай кишиларни одам деб санамайдилар. Мол ва ҳадя билан ҳушнуд қилган кишиларга эса қулдек лаганбардорлик қиладилар. Биз бу ҳолатларни тез-тез кузатаёпмиз.

Агар қушлар одамлар қўйган донга таъма кўзи билан боқмаганларида эди, дом халқаси уларнинг бўйнига тушмаган бўлар эди. Агар инсон таъма камарини белига боғламаса, хорлиқнинг ботқоғига ботмайди. Таъмаси қўпнинг инсофи оз бўлади. Шу боис донолар: “Пархезгарлик бўстонининг гуллари хидидан фаросат бурни билан хидлай оладиган ҳар бир киши туғён ва ёмонлик манзилларининг энг аввали бўлган таъманинг тиконзор даласига азм этишни асло ихтиёр қилмасин” деган эканлар.

Таъмагир инсонларни ҳеч ким ёқтирмайди. Таъмагир киши тубанликка яқин туради. Бундай кимсаларнинг қосаси шу бонсдан ҳам ҳеч қачон оқармайди, улар нолиганлари нолиган. Шу боис бўлса керак, халқимизда “Бир тўлишининг бир тўкилиши бор” деган нақл юради.

Такаббурлик аслида ўзини бошқалардан устун ҳисоблаган, ўзгаларга нописандликдан келиб чиқади. Бундай шахслар ўз хатти-ҳаракатлари, гап-сўзлари билан бошқаларнинг иззат-нафсига тегаётганликларини, қўпчиликка ёқмаётганликларини англамайдилар. Бундай одамлар кўпинча ўзларининг қўполликларини оқлашга уриниб “Менинг характерим шунақа” дейишади. Кишилар унинг қўполлигини кечиришлари лозим-у, у ўзининг дилозорлигини йўқотмаслиги керак экан. Унинг ўзига қўполлик қилсангиз, у чидаб тура олмайди.

Андишасизлик, бетга чопарлик билан кўполлик оғанидирлар. Андишасизлик энг ёмон иллат. Ўйламасдан, шарт-шароитни ҳисобга олмай гапиравериш сурбетликдир. Сурбетнинг эса виждони бўлмайди. Юрагида кин-адоват, кўзларида ғазаб бўлган одамнинг оғзидан чиққан мулойим сўзларга ишониб бўлмайди. Уни дилидаги гап тилидагига тўғри келмайди. Қани энди иложи бўлса, худди электрокардиограммага ўхшаб, бу инсонларнинг тили ва дилидагиларни тилограмма ва дилограмма ҳолида ёзиб, бир-бирига солиштирилса, бутунлай мос келмас эди. Бундай давр ҳам келар.

Кибр, манманлик одамни ёмонликлар қаърига етаклайди, ақл устидан ҳукмрон бўлиб олади. Жалолиддин Румий: “Кибрликларнинг ярамас одатларидан бири, уларга талаб қилган нарсларини берилса ҳам яна кўпроқ нарса олишни исташларидир” деган экан.

Таъмагирлик қадимдан доимо қораланган ёмон иллатдир. Хаттоки, пайғамбаримиз ҳадисларида ҳам: “Таъмагирлик Аллоҳ билан жанг қилмоқликдир”, деб қораланган.

Ҳар кимнинг ҳалол яшамоғи ва ишламоғи учун лозим бўлган – ҳақиқий посбон-унинг виждонидир. Донолар айтганидек: “Виждон яхшиликни ёмонликдан ажратувчи – қозидир”.

Донолар: “Инсон қалби жуда нозик. Шунга қарамай, у тўхтовсиз фаолиятда. Инсоннинг барча ҳаракати қалб ҳошишига боғлиқ. У истаса қўл ҳаракатга келади, оёқ юради, кўз кўради, қулоқ эшитади. У амр қилса, юз табассум қилади. Шу боис комилликни истаганлар ишни аввало қалбни иллатлардан тозалашдан бошлашади» дейишади.

Инсон қалбидаги иллатлардан бири ҳасаддир.

Ҳасад кишида ўзганинг мол-мулки ва бирон-бир фазилатига нисбатан уйғонган шайтон васвасасидир. Ҳасадчи ўзганинг фазилатлари ўзига берилишини хоҳлайди. Унга эга бўлиш учун ҳар хил чоралар излайди. Шу зайлда ҳасад ноҳақлик ва зулмни келтириб чиқаради. Кишилар орасига душманлик уруғини сочади.

Донолар: “Ҳасад худди кўркам ва бақувват дарахтларга тушган зараркунанда қуртга ўхшайди. Киши ўз вақтида ҳасаддан қутулмаса, бу қурт унинг қалбини илма-тешик қилишга тушади. Кейин афсус-надомат қилишдан фойда йўқ” дейдилар.

Айтишларича, от пойгасида бир ҳасадгўй маррага яқинлашаётганида оти қокилиб кетиб, чопа олмай қолибди. Ўзи

йиқилибди. У дархол ўзини ўнглаб, олдиндаги сафда келаётган пойгачи отининг оёғи остига ўзини ташлабди. Уни оғир жароҳатланган холда олиб чиқиб, нима сабабдан шундай қилганини сўрасалар: “У одам биринчиликни олгандан кўра, менинг ўлганим яхшироқ”, - деб жавоб берган экан. Ҳасадчи доимо ўзгалар роҳатидан захмат тортади. Айбсиз одамни кўрган ҳасадчининг жажли чиқади. Шундай экан, азизлар, Сизлар бундай шахслардан узоқроқ юринглар, улар суҳбатидан қочинглар.

Ўт-олов ўтинни қандай ёндирса, ҳасад олови инсонларнинг эзгу ишларини куйдириб, кўкка совуради. Ҳасадчилар ўзларининг ёвуз ниятларини амалга оширишга жуда уста бўладилар, буни на фақат одамлар, балки ҳайвонлар ҳам биладилар.

Бир тулки ҳар тарафга аланглаб, шошиб-пишиб қочиб бораркан. Бир одам уни тўхтатиб сўрабди: “- Тулқивой, сенга нима бўлди? Қаерга қочиб кетаяпсан?”

- Тулки: - Арслонни овлаб, қўлга туширмоқчи эканлар, деб эшитдим. Шунинг учун қўриқиб, қочиб кетаяпман, - депти.
- У одам тулкининг сўзидан хохолаб кулиб: - Аҳмоқ, сен ҳеч арслонга ўхшамайсанку, орангизда ҳеч қандай муносабат йўқ-ку? депти. Шунда тулки: - Жим бўл, мени йўлдан қолдирма, агар ҳасадчи иғво билан овчиларга мени кўрсатиб: “Бу ҳам арслон боласи” десалар, овчилар текширмай-нетмай мени ҳам қўлга туширадилар. Шу билан улар қўлига тушиб, ҳалокатга гирифтор бўламан”, - деб шошилиб қочиб кетибди.

Билинги, ҳасадчининг қўлидан ҳар бало келади. Агар ҳасадчининг ёмон фикрдан бохабар бўлиб қолганингизни билса, у усталик билан бу йўлдан ҳам қутилиб қолишга ҳаракат қилади. Қуйидаги хикоятга бир эътибор беринг-а.

Ҳасадчи бировнинг қўйини ўғирлаб келиб, сўйиб олибди. Буни сезган бир мулла: “Нега бировнинг қўйини ўғирлаб, сўйиб олдинг, қиёмат кунини маҳшаргоҳда нима деб жавоб берасан”, деган экан у: “Тониб туравераман. Гувох топа олмайди”, депти.

- Қўйнинг ўзи келиб, гувохлик беради, депти мулла. Шунда ҳасадчи: - Ахир, маҳшаргоҳда қўйнинг эгаси менинг ёнимда бўладику, тўғрими?
- Қўйи келиб гувохлик берса қулоғидан тутиб, эгасига топшираман, қўяман, шу билан ора очиқ бўлади, деган экан.

Саҳобалар пайгамбаримиз (САВ) дан : “ Ё Расулulloх! Дил ҳам кирланадими? деб сўраганларида, пайгамбаримиз: “Ҳасадчининг

игво, фитнаю-фасодлари дилни қора қилади” деб жавоб берган бўлса, “Дил нима билан тозаланади? деган саволларига эса, “Оқибат, эзгу амаллар, бировни игво қилишдан тийилиш билан тозаланади” деган эканлар.

Хақимлар айтади: “Эй одамлар, дўстлик ва меҳрибонлик ўғрилари билан сақланинг, бундай ўғриларга чақимчи, игвогар, ҳасадчилар киради. Ўғрилар мол ўғирласа, бундай шахслар одамлар орасидаги дўстликни, тинчликни, меҳру-муҳаббатни ўғирлаб, фитна-фасод кўзгатадилар”.

Ёш шоира Дилфуза Абдуллаева бундай инсонларга қарата шундай дейди:

*Босган изинг пойлашиб,
Ёнгинагга жойлашиб.
Бир гапга ўрни қўшиб,
Миш-миш қилар кимсалар.*

*Бор бўлса кўролмаслар,
Йўқ бўлса беролмаслар.
Тилини тиёлмаслар,
Миш-миш қилар кимсалар.*

*Қўрқмайдилар Аллоҳдан,
Нопок қилмиш, гуноҳдан.
Кир ахтариб тирноқдан,
Миш-миш қилар кимсалар.*

*Гаплари захри қотил,
Ундан озор топар дил.
Гоҳ ошқора, гоҳ гофил,
Миш-миш қилар кимсалар.*

Бировларнинг ютуғига хавас билан қараш, ўз холига шукр қилиш керак. Берилган ҳар бир неъмат ва фазилатнинг ҳикмати борлигини унутмаслик ҳасадгўйлик касалига қарши энг фойдали муолажадир.

Азизлар! Айтишларича Хусайн Бойқаро даврида кўплаб мадрасалар, кўприклар, бозорлар қурилибди. Ҳалк аҳволи яхшилана борибди. Ҳамма хурсандмиш.

Қарангки бир инсон шунча яхши ташаббусларни кўрсада, эгри гапдан қолмасмиш: яъни “қурилган кўприклар мустаҳкам эмас, мадрасалар яхши пишмаган ғишда қурилган, бозорлардаги тартибсизликларга чидаб бўлмайди. Мен қашшоқ, халқ қашшоқ”.

Буни эшитган ёш йигитларни ғаши келиб, тили ва дили эгри бу ношукур кимсани қози олдига олиб боришибди ва воқеани баён қилишибди.

Шунда қози: “Нега сенинг кўзинг ҳамма нарсани тескари кўради, инсофинг борми, ўзи?” дебди унга.

Бу шахс безрайиб, қуёш томонга елкасини тутса, ёнбошига қийшиқ эгри соя тушибди. Шунда у: “Ҳамманинг сояси тўғри-ю, меники эса эгри, нега шундай? Бунга қуёш айбдор” дебди. Ношукурни қарангки, ер юзига бирдек нур сочиб турган қуёшни айбдор қилиб, қутилиб қолмокчи бўлибди.

Бу шахс қилиғидан ҳайрону-лол қолган қози “Уни соясини ҳам, қорасини ҳам ўчиринглар” деб амр қилган экан.

Дунёда инсонлар ҳар хил бўларкан. Биров ҳалол яшасам, одамларга фойдам тегса, деб ҳаракат қилса, бошқаси ўладиган жонга яшаб қолиш керак, ўзгалар билан нима ишим бор, қабилида фикр юритаркан.

Биров элим, юртим деб ёниб яшайди, бошқаси кўпчилик рисқини уйига ташиб яшайди. Биров инсонлар учун бало-офатларга кўксини қалқон қилса, бошқаси панадан макон топиб, эл-юрт ғамида юрган фидоий инсонларнинг эзгу ишларини кўра олмай, игво билан уларни яксон этади.

Азизлар! Билингларки, илллати бор шахсдан яхшилик кутиб бўлмайди. Шу боис, бир шоир:

*Иллат излаганга иллатдир дунё,
Ғурбат излаганга ғурбатдир дунё.
Ким не изласа топгай бегумон,
Ҳикмат излаганга ҳикматдир дунё.*

деган бўлса,
иккинчи бир шоир:

*Игвогар кир излар тирноқ остидан,
Магзава сочади, баланд-настидан.
Ёнингга йўлатма, суҳбатидан қоч,
Кўплар ўлиб кетди унинг дастидан*

деган экан.

Инсон вафот этганида, газеталарда таъзиянома берилади. Унда вафот этган шахс шаънига ёқимли сўзлар ва ҳамду-санолар ёзилган бўлади. Агар шу ёқимли сўз ва ҳамду-саноларнинг лоақал бир қисми тириклигида амалда ўз ифодасини топганида, эҳтимол шу шахс узоқ умр кўриши мумкин бўларди.

Маълумки, тадбиркор, уддабуррон, ишбилармон кишилар ҳаётда ташаббускор бўладилар. Бусиз бирор самарага эришиш мушкул. Ташаббускорлик жасоратни тақозо этади. Буни кўра олмайдиган инсонларнинг мақсади бир: ташаббусни кўлдан чиқариш, иродани сўндириш, ҳаётдан бездириш. Бунинг учун улар ҳеч нарсадан тап тортмайдилар. Тегирмон тошини бошингиз узра чарх урдираверадилар, урдираверадилар. Агар ишингиздан нуқсон топиша олмаса, оилавий ҳаётингиздаги икир-чикирлар, қачонлардир кимлар биландир ўртада бўлиб ўтган гап-сўзлар ҳам улар учун дастак бўлаверади.

Бундай кимсалар хатти-ҳаракатини бир шоиримиз қуйидагича таърифлайди:

*Шундайлар бор сенга лутф айлаб,
Дўстман дея қўлинг тутарлар.
Лекин ҳар зум қадаминг пойлаб,
Хато қилишингни кутарлар.*

*Хато қилсанг уларга байрам,
Йўқса захру-заққум ютарлар.
Майли жиндак зарра бўлса ҳам,
Хато қилишингни кутарлар.*

*Хатоларинг керак уларга,
Шоҳ новдангни дарҳол бутарлар.
Хатто кунни улаб тунларга,
Хато қилишингни кутарлар.*

*Ахтарурлар хамиша иллат,
Етти пуштинг гўрин титарлар.
Фақат унма, улгайма фақат,
Хато қилишингни кутарлар.*

*Улар сенга бир умр йўлдош,
Содик, хамроҳ каби ўтарлар.
Қабринг узра эгсалар ҳам бош,
Хато қилишингни кутарлар.*

Хузурингизда бировни ғийбат қилган инсон, билингки, бошқаларга сизни ҳам ғийбат қилади. Ичи қора, ҳасадгўй киши истеъдодли кишилардан ўрганиш ўрнига, уларга бахиллик қилади. Истеъдодини, шаштини бўғади. Бундай инсонларнинг қабих ниятларидан огоҳ бўлинг!

Яна ёмон иллатлардан бири **хушомадгўйлик, лаганбардорликдир**. Илгари катта амалдорлар (масалан амирлар) дастурхонда турган лагандан бирон нарса олмоқчи бўлса, (хатто назар солганда ҳам) унинг атрофидаги шахслар дарҳол лаганни кўтариб турганлар.”Лаганбардор” деган сўз ҳам шундан келиб чиққан, дейишади.

Устоз Саъдий лаганбардорларни: “Агарда амалдор ёп-ёруғ кундуз кунни инкор этиб, уни қоронғи кеча деса, лаганбардор осмонга қараб: “Тўғри айтасиз, тақсир, ана ой, ана униси хулқар, дейди” деб таърифлайди.

Ёки бошқа мисол. Амалдорга бир лаганбардор уни ўғлини мақтаб, жуда билимдон, ақлли бола бўлибти, деб амалдор олдида болага битта савол берибди: “Айтингчи, ўғлим, икки ёнида биттадан пати бор, бошида тожи бор, тонг саҳарлаб кичқиради, у нима? депти. Шунда бола: “Бу қуён” деб жавоб берибди. Шунда ҳалиги лаганбардор: “Жуда тўғри айтдингиз. Агар “хўроз” деганингизда янада тўғри бўларди, деган экан. Кўрдингизми, гапни ўнглашини.

Академик Т.Н.Қори – Ниёзий бундай лаганбардор кишилар тўғрисида: “Лаганбардор кўпинча ширин, оғуланган сўзлар топиб, раҳбарнинг юрагидан ўз мақсадига мувофиқ жой топишга уринади ва кўп холларда уни топишга муваффақ бўлади ҳам. Натижада тажрибасиз, ёш раҳбар у туфайли тўғри йўлдан адашиши мумкин” деган экан.

Ҳаётнинг кўрсатишича, бундай шахслардан қутилиш йўли кўпинча битта бўлади, яъни унинг гапини эътиборга олмаслик, “Ит хуради, карвон ўтади” қабилида иш тутиш. Лаганбардорликни, хушомадни ҳурматдан фарқлай билиш лозим. Ҳурмат ғаразсиз бўлади, унинг асосида ростгўйлик, виждонийлик, меҳнатсеварлик,

камтарлик каби ижобий фазилатлар ётади. Бунга эътибор беринглар:

Инсоннинг юраги, мияси ва асаблари баъзида майда чуйдалар учун, айниқса ифвогар шахсларнинг ҳатти-ҳаракатлари билан жароҳатланиши жуда ачинарлидир. Лекин минг афсуски, айрим истеъдодли, ҳалол, пок, виждонли инсонлар ўз ҳаётлари мобайнида шундай разил инсонлар зарбаларига кўпинча дучор бўлишади. Шу ҳолатларни кўп кузатган бир кекса нуроний уларга қарата: “Худодан, бахт бер, деб сўраганларни кўрдим, худодан фарзанд бер, деб сўраганларни кўрдим, худодан, давлат бер, деб сўраганларни кўрдим, факат, эй яратган Эгам, мен нодонга бир чимдим ақл бер, деб сўраган бандасини кўрмадим” деган экан.

Бир инсон машхур бир табибнинг олдига келиб: “Агар билмай гуноҳ иш қилиб қўйсам, уни дориси борми?” деб сўрабди. “Ҳа, бор” дебди табиб: “Ҳар кун тавбанинг томири билан истиғфорнинг япроғини қалбинг хавончасида тавҳид тўқмоғи билан туй, инсоф элагидан ўтказ, кўз ёшларинг билан йўғир, ишқ тандирида пишир, бомдоддан то шомгача тановвул қил” деган экан.

Азизлар! Юқоридаги ўғитларни мағзини чақинглар, керакли хулосалар чиқаринглар.

Қуйидаги шоирларимизни шеърий мисраларига бир эътибор беринг-а, улар сизларни албатта яхши йўлга чорлашига ишонаман.

Биринчи шеър:

*Умр дарё, инсон карвондир,
Ҳаёт унга мангу сарбондир.
Ўтган кунлар бизга армондир,
Оқибатни асранг одамлар.*

*Ҳеч баҳорсиз сўлмасин юрак,
Меҳрга зор бўлмасин юрак.
Аламлардан тўлмасин юрак,
Оқибатни асранг одамлар.*

*Молу-давлат ҳаёлин олар,
Ажал бир кун сиртмогин солар.
Ҳаммадан ҳам яхшилик қолар,
Оқибатни асранг одамлар.*

*Дейдиларки омонат дунё,
Бир-бирига хиёнат дунё.
Беш кунлик, бу ганимат дунё,
Оқибатни асранг одамлар.*

*Ҳаёт ўзи ечиб бўлмас сир,
Кўзинг етмас жуда олис қир.
Инсонларнинг борар жойи бир,
Оқибатни асранг, одамлар.*

*Дўстим менга кавламагин чох,
Бошинг узра турар баланд тоғ.
Бу кўнгиллар меҳрга муштоқ,
Оқибатни асранг одамлар.*

Иккинчи шеър:

*Дунёда меҳмонлар дунё талашса,
Хешу-ақраболар ола қарашса.
Бир-бирига ҳасад нигоҳ қарашса,
Хайқиргим келади шундайин дамлар,
Бағри кенгроқ бўлинг, азиз одамлар!*

*Она фарзандига меҳрин бермаса,
Ошиқ ёру учун гуллар термаса.
Фарзанд онасини йўқлаб келмаса,
Хайқиргим келади шундайин дамлар,
Меҳрлироқ бўлинг, азиз одамлар!*

*Ҳаёдан сўзласа хиёнаткор зот,
Дилларни тарк этса чин севги, хайхот.
Садоқат кундан-кун кўнга бўлса ёт,
Хайқиргим келади шундайин дамлар,
Вафолироқ бўлинг, азиз одамлар.*

*Инсоннинг инсондан кўнгли қолса гар,
Меҳру оқибатга дарз кетса агар,
Суялч бўлаолмаса эсигарга эсигар,
Хайқиргим келади шундайин дамлар,
Диёнатли бўлинг, азиз одамлар!*

*Дўст деб ишонганинг содиқ бўлмаса,
Ғаму-шодлигинг баҳам кўрмаса,
Яхши, ёмон кунда ёнда турмаса,
Хайқиргим келади шундайин дамлар,
Садоқатли бўлинг, азиз одамлар.*

Азизлар! Одамлар билан муомала қилаётганда эҳтиёт бўлмоқ, рост билан ёлгон сўзни фарқлай билмоқ керак. Хушомад сўзни кўп эшитадиганлар кўп бўлганидек, **рост сўзни** чин дилдан эшитадиганлар камдир. Лекин, ҳар ким ростлик йўлини ихтиёр қилса, сўзида ёлгон бўлмаса, зафар унга доимо ёр бўлади.

Абу Халид Газзолий: “Ёмон хулқ захарли илон ва чаёнларга ўхшайди. Кимдир кўйлагимизга ёпишган чаёни кўриб: “Ана этагингдан чаён кириб кетаяпти” деса, унинг бу огоҳлантиришидан миннатдор бўламиз, тезда бу захарли ҳашоратни ўзимиздан узоқлаштиришга ҳаракат қиламиз, уни ўлдираамиз. Чаён захрининг баданга таъсири бир кун ёки ундан кўпроқ бўлар. Аммо ёмон ахлоқнинг қалбга таъсири ундан хавфлироқ. Негаки, унинг зарари ўлимдан сўнг ҳам давом этади. Афсуски, ёмон хулқимиздан самимий холда огоҳ этган кишига: “Ўзинг ҳам фалон-фалон ишларни қилардинг-ку!” деб таъна ёғдираамиз. Бу хол қалбимизнинг қорайганидан, қотганидан далолатдир” деган экан.

Агар биров сизларнинг айбингизни кўрсатса, уни чуқур мулоҳаза билан таҳлил қилиб, у рост бўлса, уни тузатишга, ювишга ҳаракат қилинглр.

Танқидни ҳам кўтара билиш керак. Танқид тўғри бўлса, аччиқ гаплар замирида ҳасад, бировнинг ютуғини кўраолмаслик, ичи қоралик йўқ бўлади.

Ёлгончилик ахлоқ бузилишидан дарак берувчи феълдир. Бу феъл энг қабиҳ, феъллардан ҳисобланади.

Бундай феъл соҳиблари одамлар ҳақида беъмани сўзларни сўзлаб юрадилар. Ёлгонга **бўхтон** яқин туради.

Ёлгон билан бўхтоннинг фарқи шундаки, ёлгончи ишлари ҳақида ёлгон гапирса, бўхтончи бошқалар ҳақида ёлгон гапларни гапириб юради. Булар халқнинг обрў-номусига, касбу-корига дахлдор беъмани сўзларни тарқатишлари билан оқибат натижасида кўпчиликнинг нафратига учрайди.

Ёлгончилик барча гунохларнинг бошидир. Ёлгончи ўз орзусига етишиш учун ёлгондан иборат сўзларни тўқийди, биров ҳақида бўлмағур гапларни сенга, сеникини эса уларга етказди. Уни рост деб исботлаш учун қасамлар ичади. Қасам билан ёлгонни ёпмоқчи бўлади. Бирон киши уни ёлгончилигини ошкор қилса, уни ўзига душман деб билади.

Натижада икки орада адоват ва жанг бошланади. Бу жанг эса кўпларга зарар келтиради.

Кўп холларда ёлгончилар уни ёлгон гапираётганини гўёки бошқалар фаҳламайдилар, деб ўйлайдилар. Асло ундай эмас. Баъзи холларда кўзларини бақрайтириб, ёлгон сўзлаганларида нафратингиз ошади, ўз обрўсига яраша иш қилмаётганидан у эмас, сиз уялиб кетасиз. Начора, уларга Аллоҳнинг ўзи инсоф берсин. Бундайларга қарата: “Юзинг қаро бўлса айб эмас, юрагинг қора бўлмасин” дегинг келади.

Арасту айтади: “Ориятли инсон учун ростлик йўлида ўлиш, ёлгончи бўлиб узоқ яшашдан афзалдир”. Балки, “Эгри дарахтнинг сояси ҳам эгри бўлади” деганлари ҳам шуларга аталгандир.

Бу борада ибрат кўзини очиб, фаросат билан иш тутмоқ лозим. Доимо рост сўзлашга ҳаракат қилинглар. Тўғрилиқ одамни балолардан қутқаради, ёлгончилик эса чоҳга етаклайди.

Ёшлиқ чоғингизда бу фазилатни орттириш учун заҳмат чексангиз, қариганингизда бу фазилатнинг ўзи сизга хизмат қилади.

Ҳалқимизда “Қилмиш-кидирмиш” деган нақл бор. Бировга туҳмат қилиб, вақти соати келиб, унинг жабридан ўзи азият чеккан кишиларни кўп учратганмиз.

Инсон қалби яратганнинг мўъжизасидир. Уни вақти-вақти билан яхши фикр, зикр, шукр ила охорлаб турилмаса, киши бошига сезилмас офатлар ёғилаверади. Буларни доимо ёдда тутинглар!

“Саломатлик – туман бойлик” дейди доно халқимиз. Қадимда бир донишманддан: “Одамни нима бахтли қилади, бойликми ёки шон-шуҳратми?”- деб сўрабдилар. “Бойлик ҳам, шон-шуҳрат ҳам одамни бахтли қила олмайди. Тани жони соғ гадо ҳар қандай бой одамдан бахтлироқдир”, деб жавоб берган экан у.

Дарҳақиқат шундай. Соғлигининг мазаси йўқ одам бахтли бўлмайди, бетоб одамга ҳеч қандай бойлик ҳам татимайди. Аммо сиҳат-саломат, бақувват бўлиб юриш кўп жиҳатдан одамнинг ўзига боғлиқ. Лекин биз саломатликни саклашга кам эътибор қаратамиз.

Касал бўлиб қолганимиздагина унинг аҳамияти тўғрисида фикр келади. Холбуки одамнинг бадани парваришга муҳтож, айни пайтда бошқариладиган тизим.

Шу боис, ҳар бир соғлом яшай деган инсон соғлом турмуш тарзи ва маданияти тўғрисида билим ва малакага эга бўлиб, уни кундалик турмушда қўлаб, тўсатдан ўлимдан омон қолиб, соғлом ва баракали умр кўриши мумкин. “Ҳар ким ўз баданининг табиби бўлиши керак” деган ҳикматли сўзнинг тез-тез такрорланиб туриши ҳам шу маънога таълуқлидир.

Соғлом турмуш тарзи – бу кундалик турмушни биологик ва ижтимоий қонулар асосида ташкил этиб, саломатликни сақлаш ва мустаҳкамлашга қаратилган турмуш тарзидир.

Бунинг учун азизлар зарарли одатлар ҳақида бироз тўхталмоқни лозим топдим. Зарарли одатлар деганда кўпинча одамлар кашандалик, ичкиликбозлик, гиёҳвандликни тушунишади. Холбуки, соғлиққа зиён қиладиган ҳар қандай одат борки, уларни зарарли одатлар сирасига қўшиш мумкин. Бундай одатларнинг энг кўп шаклланган турларидан овқатхўрлик, дангасалик, ахлоқий тубанлик, ҳасадгўйлик, жаҳлдорлик, ифлосликка кўникиш, тартибсиз турмуш қабиларни киритиш мумкин. Соғлиққа зиёни жиҳатидан улар ҳам кашандалик, ичкиликбозлик, гиёҳвандликдан қолишмайдилар.

Айтадилар: “Ароқ ўзи оқ, аммо у бурунни қизил, дилни қора, обрўни эса бир пул қилади” ёки “Қоринга кирган май- ичкаридаги беъмани сўзларни хайдаб чиқаради, бу сўзлар кейин уни бошига етади”.

Чекиш ҳавфли. Тамаки тутуни таркибида азот, углерод оксиди, никотин, иштаҳани қитикловчи ва саратон касаллигини кўзгатувчи канцероген моддалар бор. Бу моддалар организмга ётдир. Чекиш қонни бузиб, ўпка, жигар ва юрак ҳасталиқларига олиб келади. Статистик маълумотларга кўра, тамаки маҳсулотларини истеъмол қилиш натижасида дунёда бир йилда 3,5 миллион шахс бевақт вафот этаркан. Америка Кўшма штатларида тиббиёт ходимлари 2006-2008 йилларда шундай хулосага келдиларки, кунига 20 тадан сигарета чекадиган инсонлар ўртасида чекмайдиган кишиларга нисбатан ўпка раки 20 баробар кўп учраб экан. Француз олимлари маълумотига караганда (2005 йил) етук ёшида ўпка силига учраган 100 та бемордан 95 таси кашанда экан. 20 ёшгача чека бошлаганлар орасида рак

касалликлари чекмайдиганларига нисбатан 6-баробар кўп учраб экан.

Тамаки чекиш одам учун муҳтожлик эмас, балки зарарли одат ҳисобланади. Ёш ўсмирлар катталарга тақлид қилиб, ўзларини катта қилиб кўрсатиш мақсадида чекишни ўрганадилар. Сигаретани бир-икки марта татиб кўргандаёқ, унга ўргана қолади. Қани энди кашандалар тамаки чекишнинг нафас олиш аъзоларининг ҳавfli касалликларига сабаб бўлишини билсалар эрди.

Рентгенда соғлом одам ўпкаси худди майсазорга ўхшаб кўринади, кашанданинг ўпкаси эса чағир тошлар тўла қуриган сахрони эслатади. Демак, узоқ йиллар чекиш ўпкани адои-тамом қилади.

Халқимиз орасида тамаки чекадиган одамни уйига ўғри тушмайди, уни ит қопмайди, у қаримайди, деган гап юради.

Бу тўғри гап. Кашанда доимо йўталади, ўғри уй эгаси уйғоқ экан, деб кўрқади. Уни ит қопмайди, чунки кашанда минг дардга мубтало бўлиб, ҳассага таяниб юради, ит эса табиийки калтақдан кўрқади. Кашандани ўпкаси чириб, қарилик ёшига етмай, ёш вафот этади. Хўш тамаки шу қадар ёмон нарса экан, ақлли одам ўз соғлиги, келажаги, оиласи, болалари бахт-саодати ҳақида ўйлаши керакми ёки йўқми?

Агар шахс папиросни ташқарида чекмай, уй ичида чекса, (бу хол кўп кузатилади) у холда унинг тутинидан оиласи, болалари ҳам баҳраманд бўлади ва улар кўпроқ зарарланадилар (Буларни **пассив чекувчилар** деб аталади).

20 дона сигаретдаги никотин чекмайдиган одам учун ўлим дозаси ҳисобланади. Яна шунча дона сигарета чекиш йилига бир марта ярим пиёла смола ичган билан тенг экан.

Пассив чекувчиларда 20-30 % холларда юрак иллатлари пайдо бўларкан. Ёш болаларни бўйи ўсмай қоларкан, бронхиал астма, бронхит, зотилжам ва ўрта қулоқ касалликларига улар кўп чалинар эканлар.

Француз олимларининг фикрича бир кунда 10 та сигарет чекадиган ота-онадан туғилган бола тенгдошларига нисбатан касалликка кўп чалинаркан.

Тажрибалардан шу нарса маълумки, кашанда астойдил истаса ва иродали бўлса, тамаки чекишни бемалол ташлай олади.

Туркман донолари: *Тамаки заҳар, ундан қил хазар*
Чексанг пулинг ҳам, ичинг ҳам куяр

деб бежиз айтмаганлар.

Охирги пайтларда наркотик моддаларни истеъмол қилиш кучайди. Буни сизлар газета, журнал материалларидан ўқиб ёки телевизор, радио орқали кўп бор хабардор бўлаяпсизлар.

Гиёҳвандлик бугунги кунда бутун дунё ҳамжамиятини ташвишга солаётган иллатлардандир. Ҳар йили унинг тузоғига минглаб, юз минглаб инсонлар тушиб қолаётир. Уларнинг кўпчилигини ёшлар ташкил қилмоқда.

Бу оғу не-не умидларни ҳазон қилаётир, гулдек йигит-қизлар унинг макрига учиб, ҳалокат гирдобига ғарқ бўлишмоқда. Шу бало туфайли қанчадан-қанча ногирон гўдаклар дунёга келаётир, қанчадан қанча оилалар парчаланиб кетмоқда.

Турли беандиша томошалар, шармсиз фильмлар, кўшиқлар ёшларимиз онгини заҳарламоқда. Бу эса ўз навбатида фахш, зино, бузуқлик сингари ярамас, ёмон иллатларнинг кўпайиб кетишига замин бўлаётир. Гоҳида ўзбек қизларининг ҳам ана шундай жирканч кўчаларда жавлон ураётгани, ҳатто чет элларда ҳам шу йўл билан даромад орттиришга интилаётгани ҳар бир номусли, виждонли инсонни ўйлантириши табиийдир. Енгил-елпи ҳаёт, шаҳвоний лаззат илини одамларни не кўйларга солиши маълум.

Хозирда “ОИТС” деган дахшатли касаллик мавжуд. Бу касалликка чалинаётганларнинг асосий кисмини ахлоқий бузуқ ҳамда гиёҳвандликка берилган кимсалар ташкил этади.

ОИТС инсонни мажбурламайди, излаб топмайди. Аксинча, инсон уни топиб, асирга айланади. Унинг домига тушдингми - ўзингни – ўзинг ўлимга маҳкум этасан. Гиёҳвандлик ҳеч кимга наф келтирган эмас. Унинг бир неча дақиқалик кайфу-сафоси одамни дўзахга элтаётганлигини ҳамма – ҳамма чуқур идрок этиши керак. Инсоният яралибдики, касаликка қарши курашади. Ҳаёт бор экан, бу кураш тугамайди. Негаки, кеча ва кундуз, яхши ва ёмон, узун ва қисқа доим бирга бўлгани каби саломатликни кушандаси касаллик ҳам доимо инсон билан бирга юради. Фақат уни кўпайиб, тарқалиб кетишига йўл қўймаслик лозим. Акс ҳолда инсонлар қурбон бўлишидек ачинарли вазият юзага келиши мумкин.

ОИТС, фахш ва наркоманиянинг бир қориндан таллашиб тушган қондошлар десак, тўғри бўлади. Билиш керакки поклик,

тозалик, соғлом турмуш тарзини ўзига шиор қилиб олган инсонга бу балолар хавф солмайди.

Шуни билингни, ёмон одатларга боғланиб қолишни, унга интилишни асосий сабаби мияни танани қулига айланиб қолишидир. Тана ёлгон фалсафа: “Дунёга бир марта келасан, е, ич, айш-ишрат қил, эртанги кунни ўйлама” тарзида бошқаради. Бундай яшашнинг охири вой! Агар инсон берилган имкониятлардан фойдаланиб, мия онги ёрдамида, табиат қонунлари асосида танасини бошқармаса, у ўз танасига қарши жиноят қилган бўлади.

Азизлар! Ҳозирда бизнинг соғлик йўлидаги ҳаракатимиз ана шу зарарли одатларни кундалик турмушдан буткул чиқариб ташлашга, уларга қарши курашга, кундалик ҳаётда соғлом турмуш тарзига риоя қилишга қаратилган бўлиши керак.

Одамнинг саломатлиги ташқи муҳит билан чамбарчас боғланган. Абу Райхон Беруний одамлар тузилишларининг турлича бўлишлари фақат насабгагина боғлиқ бўлмай, балки одам яшайдиган жойлардаги тупроқ, сув, ҳаво ва ерга боғлиқлигини таъкидлаган.

Зилол сувлар, ям-яшил дарахтлар одамлар саломатлигига кони фойда эканлиги ҳаммага аён.

Сув азалдан кадрланган, эъзозланган. Барчани сувга эҳтиёжи бор.

Кунлар исиб, бадан қизиши биланоқ киши ўзини сувга отади. Шунда у ўзини енгил ва хушёр сезади. Сув баданни кирдан пок қилибгина қолмай, балки терини кўзини очади. Сув таъсиридан бош мия хушёр тортади, чуқур нафас олинади, юрак дадил уради, мушакларнинг таноби тортилади.

Сув бамисоли гавҳар. Кейинги пайтларда “сувни бошланишидан ичган асал ютади, охиридан ичган захар ютади” деган мақол пайдо бўлиб қолган. Нега? Чунки кўп холларда ариққа ташланган ахлат, мағзава, темир терсаклар, шиша парчалари ва овқат қолдиқларининг бир-бирларига қалашиб, ириб-чириб ётганини кўрасиз, таъбингиз хира тортади.

Айрим ташкилотлар, ҳаммомлардан оқиб чиқаётган оқава сувлар ҳам зилол сувларни ифлослантираётганини газета материалларида ўқиб қоласиз. Буларнинг ҳаммаси гуноҳи азимку. Қуйидаги ривоятга бир эътибор беринг-а:

Унда айтилишича, ниҳоятда бахтиёр бир оила бўлган экан. Улар катта анхор бўйида, мева-чеваларга бой боғ ичида истиқомат

қиларканлар. Шундай бахтиёр кунларнинг бирида Аллох уларга пахлавондек ўғил берибди. Келинчак боласини еру-кўкка ишонмас, оқ ювиб, оқ тараркан. Бир куни ҳовлини супуриб юрса, боласи йиглаб қолибди. Она болага шошилиб, тўпланган ахлатни анхорга ташлабдида, уйга қараб чопибди.

Аммо шу кундан бошлаб, бола гулдек сўлиб борибди ва оғир дардга чалиниб, тузалмабди ва вафот этибди. Келинчак Аллохдан бошқа фарзанд сўрабди, лекин у бошқа фарзанд кўрмабди. Бир куни тушида анхор тўла чақалоқ оқиб келаётганмиш, уларни ушлай деса, ушлай олмасмиш. Шунда бу аёл бир донишманд олдига бориб тушини таъбирини сўрабди. Донишманд уни обдон тинглагач: “Сиз анхорга ахлат ташлаганмисиз, қизим”, деган экан.

Айтишларича, тун билан фаришталар ҳовлига кут-баракани сочиб юришаркан, уй ичидаги ахлатни кўчага улоқтирсангиз, кут – баракани ҳам улоқтириб юбораркансиз.

Отам раҳматлининг ибратли хислатлари кўп эди. Исрофдан сақланинглари, ҳамма нарсанинг уволи бор, дердилар. Ариқдан оқиб келган нон бурдаларини четга олиб кўйиб, буни қайси тарбиясиз ташладикан, деб кўярди. Агар сувда турли чикиндиларни кўриб қолса, биз ўйнаётсак, чакириб, уни кўрсатарди ва : “Сувни ифлос қилган, сувга тупирган одам кўр бўлиб қолади, зинхор бундай қилманглари, деб насиҳат қилардилар. Биз ҳам ўз навбатида агар болалардан биронтаси билмай сувга бирон нарса ташлаб юборса, тезда ол, бўлмаса кўр бўлиб қоласан, деб бир-бирларимизга танбех берардик. Ҳозирда нима бўлаяпти, буни Сизларга тушунтиришга ҳожат йўқ. Ўзларинг кўриб турибсизлар.

Отамнинг яна бир одатлари бор эди. Юрган йўлларида ҳас-чўп, тош, кесакни, коғозларни, нон ушқоқларини кўриб қолсалар, уларни четга олиб кўяр, коғозларни йиғиб тандирга ташлар, нон қолдиқларини эса ўпиб, пешонасига суртиб, баландроқ жойга кўярдилар.

Билингни, бизнинг миллий қадриятларимиз, урф-одатларимиз, турмуш тарзимиз экологик тарбиянинг бешиги бўлган.

Қадимдан бир туп ниҳол экиш катта савоб, ҳайвонот оламига шафқатли бўлиш, хатто чумолига ҳам озор бермаслик, ариқ,ховуз, анхорлардаги сувни тоза сақлаш каби урф-одатларимиз замирида борлиқни асраш фалсафаси мужассам бўлган.

Ўйланг, хонадонда бир кун сув бўлмай қолса, ҳамма ёққа жар соламиз. Лекин хонадонимизда беминнат оқиб турган сувни ортиқча сарфламаслик учун вақти келганда жўмракни бураб қўйишдек оддий юмушга онгли муносабатда бўлмаймиз. Ҳалқимиздаги: “Олдиндан оққан сувни кадри йўқ” деган нақли балки шунга тегишлидир.

Ҳар бир инсон ҳар бир хонадонда юқоридаги ишни амалга оширса, қанча сув исроф бўлмас эди.

Айтишларича, Тошкент шаҳрининг бир туманида шу тажрибани ўтказганларида киши бошига кунига 320 литрдан сув тежаб қолганини бди. Қаранг, тежамкорлик, сувнинг қадрига етиш қандай ижобий натижа берибти.

Ислом динида сувни исроф қилиш, ортиқча тўкиб-сочиш гуноҳи азим ҳисобланади. Сувни ҳаром қилган кишини Аллоҳ кечирмайди. Ариқ яқинларига ҳожатхона ёки молхона қурмайди. Имони бор киши ҳеч ҳам табиатни булғамайди, ўлган хайвонларни сувга отмайди, сувга ювинди тўкмайди.

Сув бизни асрайди, биз ҳам уни асрашимиз керак. Сув борки, кўчаларимиз, маҳалламиз, юртимиз яшнаб турибди. Сув борки, боғлар, тоғлар, гулзорлар яшнайдди. Уларни кўриб, инсонларнинг қалблари ҳам яшнаб туради.

Ўлкамизда сердарахт кўчалар, шифохона ва санаториялар, боғлар, хиёбонлар жуда кўп. Яна турли туман гиёҳларни айтмайсизми? Булар ўлкамизни серфайзлигидан далолат беради.

Яшил ҳазиналар юртимиз бойлиги. Улар табиатнинг дармондориларидандир. Улар ҳаводан карбонат ангидридни олиб, тирик мавжудотга зарур кислородни тайёрлаб, етказиб беради, ҳавони мусаффо қилади.

Шу боис табиатни асраш учун ҳар бир ориятли инсонга: “Сиз кўчат экканмисиз” деб гоҳо-гоҳо савол бериб турилади.

Жавоб: “Ҳа” бўлса, кўнглинг яйрайди. Агар жавоб “Йўқ” бўлса, бир ижирғанасизда, сўнг: “Сиздан бир илтимос, у ҳам бўлса шох ва кўчатни асло синдирманг, шунда сиз табиатга катта меҳрибончилик кўрсатган бўласиз, бу илтимосни бажариш кўлингиздан келар” деймиз.

Ривоятларнинг бирида шундай ҳикоя қилинадики, тут дарахтидан “Ҳолинг нечук?” деб сўрабдилар.

- Ҳолим танг. Биров тагимни юмшатиб қўймайди. Ўзинг учун ўл етим деб, бир амаллаб ҳосилга кирсам, таёқ билан урадилар,

устимга чиқиб тепадилар, шохимдан ушлаб синдирадилар” деб нолиган экан.

Орамизда ям-яшил, кўзни қувонтирадиган, кайфиятни кўтарадиган майсалар устида ёнбошлаб ётадиган, гулларни беҳисоб юлиб, нобуд қиладиганлар йўқ дейсизми? Билингки, ҳар бир гиёҳ беҳосият эмас. Айрим жойларда дарахтларни кесиб, пайхон қиляётганлар камми?

Инсон учун бу бебаҳо хазинани бойитиш ва сақлаб қолиш ҳар бир виждонли кимсани бурчи.

“Сердарахт кишлоқда бемор кам бўлади” дейишади турклар. Дарҳақиқат шундай. Саломатлигимиз посбонларини авайлайлик, асрайлик.

Бобомиз Амир Темур: “Шох бўлсанг ҳам, гадо бўлсанг ҳам боғ ярат, унга эътикод ва меҳр уруғлари қадалган бўлсин” деб бежиз айтмагандир. “Ватан остонадан бошланади”, дейишади. Шундай экан, ҳар бир хонадонга бокиб, у ерда яшаётганларнинг она табиатга бўлган муносабатини билиш, кўриш қийин эмас.

Тасаввур қилинг, шаҳримиздаги ҳар бир инсон ҳар йили бир тупдан кўчат экса, кўркамлиги бўйича шаҳримиз Швецариядан қолишармиди? Агар бу яратилган боғ шифоҳоналаримизда бўлса, нур устига аъло нур бўлади. Уни бир айланган беморни руҳи тетиклашади, гўёки бемор билан тиллашган дарахт унинг дардини олади.

- “Ҳавода чанг ва тутун бўлмаса эди, одам минг йил яшарди” деган эди. Абу Али Ибн Сино. Балиққа сув нечоғли керак бўлса, одамга кўкату майсаларга, паррандаю даррандаларга, ҳашорату ҳайвонларга ҳаво ҳам шундай зарур.

Тирик мавжудот ҳаво таркибидаги кислород билан ҳаёт эканини барчамиз биламиз. Соф ҳаводан ким баҳра олмайди, дейсиз. Салқин ва соф ҳаво баданни “ювади”, бамисоли “чаяди”. Юрак-томирлар фаолияти ошади. Руҳий доира тиниқ ва равон бўлади, ўпка эркин нафас олади.

“Очиқ ҳавода ухланг, овқатланинг” деб бекорга айтилмайди. Соф ҳаво дармондори. Кўп беморлар шу дармондоридан шифо топадилар. Лекин ҳозирда айрим жойларда биз унинг мусаффолигини қай даражада асраяпмиз. Кўчаларни сув сепмай супураяпмиз. Кўча, ховлиларда ҳашак, ҳазон, қоғозларни ёндираяпмиз. Улардан чиққан захарлар соф ҳавони булғаяпти. Нега билатуриб, бу ножўя ҳаракатларни қиляпмиз? Нега шуни

қилаётган инсонларни тартибга чақирмаяпмиз? Шу тариқа ҳаво булғаниб бораверса, оқибат нимага олиб келишини бир тасаввур қилайлик-чи.

Буларга қўшимча **шовқин-сурон** ҳам табиатнинг “ашаддий” қушандаси эканлигини ҳам унутмайлик. Темир йўлларига яқин ўсаётган гуллар ҳолати билан ундан узоқроқда ўсаётган гуллар ҳолатини кузатсангиз, ҳақиқатни дарров англаб оласиз.

Шу боис академик Ё.Турақулов ҳам: “Одамларда табиатга муҳаббат туйғусини уйғотиш масаласи тарбиянинг узвий бир қисми бўлиши керак. Табиатни эъзозлаш кишилар учун бирор мажбурият ёки чора-тадбир эмас, балки табиий, туғма истак бўлиб қолиши лозим” дейди.

Шулардан келиб чиққан ҳолда, табиатни эъзозлашни ҳар кунни, ҳар ким амалга ошириши лозимлигини унутмайлик.

Она табиатни асраш, бетақрор табиатга бефарқ бўлмаслик керак. Ҳар бир оилада болани ёшлигидан табиатга эҳтиёткорона муносабатда бўлишга ўргатиш, оилада экологик муҳитни ташкил қилиш ва болаларнинг ҳам экологик маданиятини юксалтириш ота-оналарнинг муҳим вазифаларидан бири эканлигини унутманглар.

Азиз фарзандлар! Мана китоб ҳам ниҳоясига етди. Сиз уни ўқиб чиққач, китоб жавонингизга элтиб қўйишингиздан аввал, унда баён этилган фикрларни яна бир бор, такроран яхшилаб мулоҳаза қилиб кўринг.

Бу китобдаги эзгу сўзлар сизнинг пок қўлларингиздан маҳкам ушлаб, эзгу ишларга йўллашига шубҳам йўқ.

Ҳаёт гўзал. Ундаги гўзаллардан баҳра олмоқ учун Аллоҳ бизга умр инъом этди. Унда яшаш эмас, қандай яшаш муҳим.

Инсон туғилган чоғида пешонасига тақдири аъзал қалами ила нелар ёзилганини билмайди. Биров ундай, биров бундай яшаши мумкин. Кимгадир бахт кулиб боқади, кимдир аччиқ қисмат зарбаларига дуч келиб, умргузаронлик қилади. “Бу дунёдан, албатта, қанд еган ҳам ўтади, панд еган ҳам ўтади” дейди кўпни кўрганлар. Ҳамма-ҳаммаси тангри Таолонинг иродаси билан рўй беради.

Атоқли маърифатпарвар Ризоуддин Ибн Фахриддин: “Балоларга сабр қилиш ва қазоларга бўйсунуш бало бўлмайдиган ва қазолар кўрилмайдиган жойга олиб борадиган бирданбир йўлдир. Инсон боласи қайгу, хасрат кўрмай умр

кечириши мумкин эмас. Турмуш ва ҳаёт чангалзор оралаб юришдан, машаққат тўлқинлари билан курашиб, сузишдан иборатдир. Ақлли инсон бу ҳолларда кўнглини чўктирмаслиги лозим. Ҳар оғирлик ортидан енгиллик келишини Яратганнинг ўзи ваъда қилиб қўйган. Оқил инсонлар шу ваъдани хотирлаб, ўзларига тасалли бериб юрадилар, ношукурчилик қилмайдилар. Кўпчилик тушқун вазиятда қолган пайтлари довдираб, мусибатлар кўламини ва охирини ўйлаб, ваҳимага берилади. Бир гами ўн бўлади, ҳаётдан файз, турмушидан лаззат кетади. Ваҳоланки, ҳаёт асло бир маромда кечмайди. Тун кунга алмашгани, қиш ўрнини ёзга бўшатганидек, ҳамма нарса навбати билан алмашиб туради. Яратганнинг амрисиз инсонга битта ҳам тикон кирмайди. Мусибатларни Яратганнинг синови сифатида қабул қилсангиз, бу бирор қилмишимнинг жазосимикин ёҳуд бирор хатоим эвазигамикин деб ҳулоса чиқарсангиз, тўғри бўлади. Донолар: “Мусибатлар кўзга малҳам, дилга қувватдир” деган эканлар.

Сабр билан ишлар битар, шошқалоклик бошга етар”, “Сабр-шиқоятларни тарк этишликдир”, “Сабрнинг аввали аччиқ, охири эса ширин”, “Мусибатга сабр қил, чунки сенинг устингдан қулувчилар бор” каби нақлларни халқ орасида юриши ҳам шундандир.

Манбаалардан маълумки, Луқмони ҳаким барчаларга ибрат бўладиган фазилатларга эга бўлган. У одоби, муомаласи, ҳулки туфайли халқ орасида ҳозик табиб, “Набий” мақомидаги ҳурмат даражасига эришган. Унинг хикматлари инсонларни тўғрилиқка, ҳақгўйликка рағбат этган, ёлғончилик, мақтанчоқлик, мунофиқликни рўйи-рост қоралаган, инсонлар қалбида эзгулик, меҳр-муруват уруғини ундирган.

Луқмони Ҳакимдан бу фазилатларга қандай эришганлиги ҳақида сўралганда, у “Аллоҳ Субҳонаху ва таоло инояти ва марҳамати билан тўғри сўз бўлдим. Омонатга асло ҳиёнат қилмадим. Номажбул амалдан узок юрдим. Кўзим ва тилимни сақладим. Нафсимни тийдим, аҳдимга вафо қилдим. Меҳмонни яхши кўрдим, кўни-кўшничилик ҳурматини ўрнига қўйдим, бефойда нарсаларга уринмадим. Шояд шу амалларим шарофати билан бунга эришган бўлсам, ажаб эрмас” деб жавоб берган экан.

Одамзод танасида 6 та аъзо борки, уларнинг 3 таси ўзининг ҳукмида, 3 таси эса унга бўйсунмайди. Кўз, қулоқ, бурун одамга бўйсунмайди. Кўргиси келмаган нарсани кўришга, эшитгиси

келмаган гапларни тинглашга, хуш ёкламайдиган исларни хидлашга мажбур бўлади.

Оёқ, қўл ва тил эса инсон ҳукмида. Қўл билан агар хоҳланса гўзал буюмлар яратиш ёки гўзаллик масканларини вайрон қилиш ёки шу қўллар билан инсонларга меҳр-мурувват кўрсатиб, эҳсонлар қилиш ё ўзгаларни мулкани ўзлаштириб олиш мумкин. Оёқлар эса истаса уни ибодатга, илм масканига, истаса ёмон жойларга олиб боради. Тил билан илохий каломларни, яхши сўзларни ёки аксинча иғво, ярамас гапларни айтиш мумкин.

Шундан хулоса қилинганки, яхши сўз яхши, пок қадам баракали, пок қўл сизга доим шараф келтиради, турмушингиз тинч кечади.

Азизларим! Бу қисқа беш кунлик дунёда ишларингизни беш қилиб яшанглар. Бироқ инсофу-диёнатдан четга чиқманглар. Сизларга берилган эрқ, ҳуррият ва ҳурматни суистеъмол қилманглар, гуноҳга ботиш мумкин. Зотан, бу дунёнинг ўз сарҳисоби бор!

Илоҳим юртимиз обод, элимиз тинч, дилимиз тоза, ниятимиз улуг, ҳаётимиз тўкин бўлсин. Сизларнинг барчаларингизга мустаҳкам соғлиқ тилаб, шарафли эзгу хатти-харакатларингизда Аллоҳдан мадад сўраб, шоирнинг қуйидаги сўзларини тилаб қоламан:

*Сенга сўзладим, мен сўзим, эй ўгил,
Сенга ўғит бердим ўзим, эй ўгил.
Кумуш қолса мерос бўлиб гар сенга,
Уни тутмагин сен бу сўзга тенг-а!
Кумуш ишга тушса олқинар, тугар,
Сўзим ишга тушса олтинлар тўкар.*

ОДИЛЖОН САЛОҲИДДИНОВ

ЎҒИЛ ФАРЗАНДЛАР УЧУН

Мухаррир: З. С. Салоҳиддинов.
Техник муҳаррир: Ш Раҳматов
Дизайнер: М. Якубова.

«Times New Roman» гарнитураси.Офсет
қоғози. Офсет усулида чоп этилди.
Шартли босма табағи 3.75.